

Dominik Kadzik

(Uniwersytet Jagielloński)

<https://orcid.org/0000-0001-8589-1508>

Agnieszka Pawłowska-Kubik

(Gdański Uniwersytet Medyczny)

<https://orcid.org/0000-0002-7379-8645>

Kulisy stanu zdrowia i okoliczności śmierci Stefana Batorego*

Choroba, okoliczności zgonu i śmierć króla Stefana Batorego cieszyła się i chyba dalej cieszy się nie tylko znacznym zainteresowaniem badaczy, ale także czytelników różnych portali informacyjnych, publicystycznych i historycznych¹. Przyczyn takiego zjawiska należałoby upatrywać w sukcesach, jakie osiągnął ten monarcha, przede wszystkim w wojnie z Iwanem IV Groźnym oraz w swego rodzaju „legendzie” dotyczącej planowanej na wielką skalę wojny z Turcją. Dlatego śmierć władcy, z dzisiejszego punktu widzenia przedwczesna, w sile wieku, wzbudza ciągle żywe zainteresowanie. Wielu uznało za niemożliwe, że pięćdziesięcioletni mężczyzna, biorący udział w wyprawach wojennych, a jeszcze częściej w polowaniach, które również wymagały dużej sprawności fizycznej i dobrego zdrowia, nagle umiera. Dla badaczy, zarówno historyków jak i lekarzy, przypadek króla Stefana jest interesujący z jeszcze jednego powodu: źródeł, jakie się zachowały z tamtego okresu oraz jeszcze liczniejszych odpisów i kopii innych materiałów z czasów panowania Batorego w Rzeczypospolitej. Z wiadomych względów najwięcej uwagi zwracała na siebie, i dalej to czyni, polemika między nadwornymi lekarzami Mikołajem Bucellą, który używał także pseudonimu Jerzy Chiakor, a Szymonem

* Część badań, które wykonano na potrzeby tego artykułu, została zrealizowana dzięki środkom finansowym przyznanych w ramach projektu Młody Badacz przez Gdański Uniwersytet Medyczny (nr zadania badawczego 01-0445/08/143).

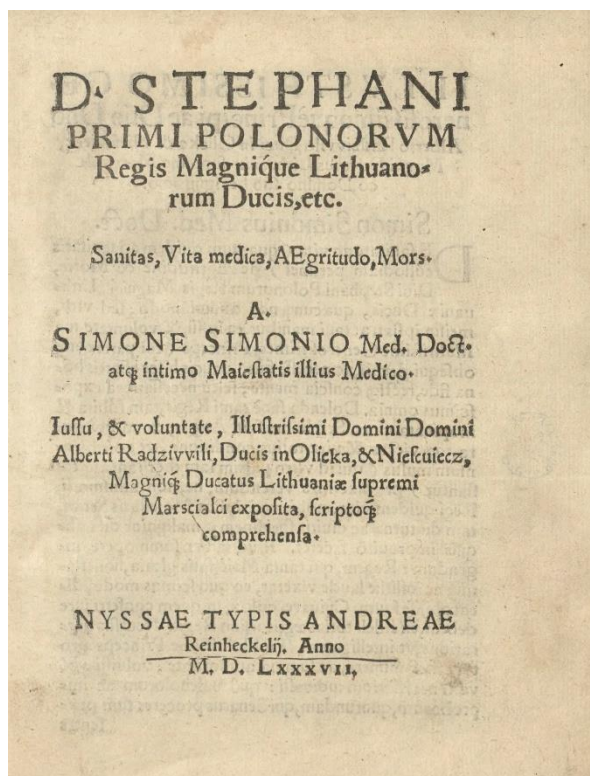
¹ W Internecie można się natknąć na kilka artykułów popularnonaukowych odnoszących się do śmierci Batorego. P. Biziuk, *Śmierć Stefana Batorego. Król umarł po polowaniu w Kundzinie*, <<https://isokolka.eu/wiadomosci/6-kuznica/695-smierc-stefana-batorego-krol-umarl-po-polowaniu-w-kundzinie.html>>; T. Saniecki, *Tajemnicza śmierć Batorego. Czy został otruty?*, <<http://mojhistorycznyblog.pl/tajemnicza-smierc-batorego-czy-zostal-otruty>>; J. Besala, *Medycy i magicy, czyli zabójcze kuracje Stefana Batorego*, <<https://www.newsweek.pl/wiedza/historia/dlaczego-zmarl-stefan-batory-medycyna-xvi-wiek-newsweekpl/3mhjzfm>>; [bez autora], *Życie i śmierć Stefana Batorego*, <<https://kresy24.pl/12-grudnia-1586/>>; A Winkler, *Czy uda się rozwiązać zagadkę śmierci Stefana Batorego? Nowa edycja zachowanych kopii XVI-wiecznego rękopisu*, <<https://twojehistoria.pl/2019/05/02/czy-uda-sie-rozwiazac-zagadke-smierci-stefana-batorego-nowa-edycja-zachowanych-kopii-xvi-wiecznego-rekopisu/>> [dostęp: 15.12.2020].

Simonie². Początkowo każdy z nich opisał okoliczności i przyczyny zgonu oraz generalnie scharakteryzował zdrowie monarchy. Z czasem kolejne publikacje skupiły się na polemice z adwersarzem i przrzucaniu się odpowiedzialnością. Nie zmienia to faktu, że wspomniane źródła są podstawowym materiałem dla omawianego zagadnienia. Ponadto, sama wymiana zdań pomiędzy Bucellą a Simonie² przyczyniły się do jeszcze większego zainteresowania zgonem króla Stefana w ówczesnej Europie. Dodatkowym czynnikiem zwracającym uwagę na ten konkretny przypadek była przeprowadzona dość prymitywnie sekcja zwłok (precyzyjniej ujmując, egzenteracja zwłok) władcy.

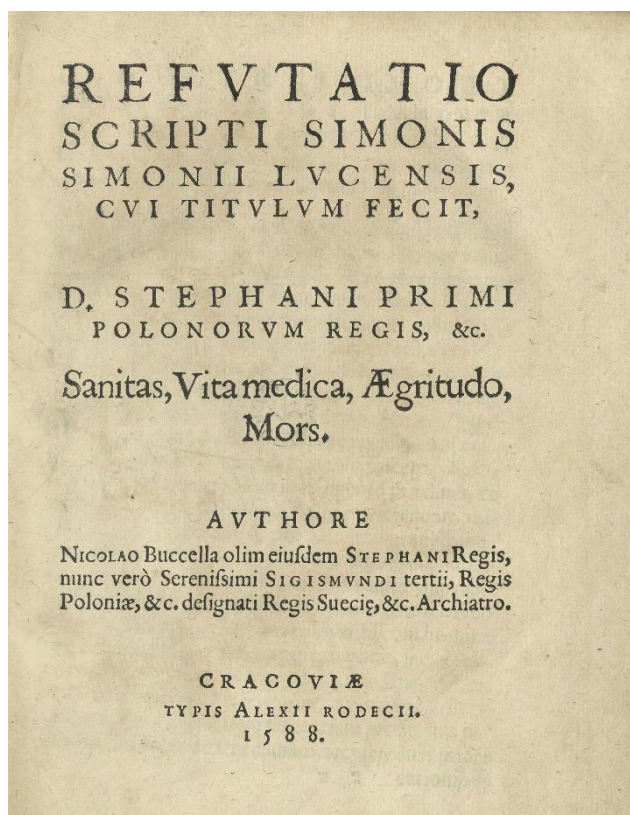

Il 1: Portret Stefana Batorego, autorstwo przypisuje się Marcinowi Koberowi. Źródło: domena publiczna

² S. Simonius, *D. Stephani primi Polonorum regis [...], sanitas, vita medica, aegritudo, mors*, Nysa 1587; *idem, Amadei Curtii [...] Responsum ad Epistolam cuiusdam Georgii Chiakor*, [b.m.w.] 1587; *idem, Responsum ad Refutationem scripti de sanitate*, Ołomuniec 1588; *idem, Scopae quibus verritur Confutatio quam advocati Nicolai Bucellae... emisierunt*, Ołomuniec 1589; *idem, Appendix Scoparum, quae Paulo ante in Nicolaum Bucellam Italum chirurgum antitrinitarum emissae sunt*, Ołomuniec 1590; [M. Bucella], *Epistola gen. d. Georgii Chiakor secretarii ungarum de morbo et obitu ser. magni Stephani regis*, Kraków 1587; *idem, Confutatio responsi Simonis Simonii Lucensis ad epistolam Georgii Chiakor*, Kraków 1588; *idem, Refutatio scripti Simonis Simonii [...] cui titulum fecit, d. Stephani primi Polonorum regis [...] Sanitas, vita medica, aegritudo, mors*, Kraków 1588.

Il. 2: S. Simonius, D. Stephani primi Polonorum regis [...], sanitas, vita medica, aegritudo, mors. Źródło: <https://www.wbc.poznan.pl/dlibra/publication/511652/edition/473342/content>

Il 3: M. Buccella, Refutatio scripti Simonis Simonii [...] cui titulum fecit, d. Stephani primi Polonorum regis [...] Sanitas, vita medica, aegritudo, mors. Źródło: <https://www.wbc.poznan.pl/dlibra/publication/426117/edition/336953/content>

Z wyżej wymienionych powodów, ale nie tylko, w literaturze przedmiotu jest kilka pozycji analizujących głównie przyczyny śmierci króla Stefana. Warto w tym miejscu przedstawić pokrótce najważniejszych z nich. Pierwszym autorem, który pochylił się nad zagadnieniem choroby i zgonu monarchy był Adolf Pawiński, historyk specjalizujący się w okresie panowania Batorego³. Opisał on przebieg ostatnich dni króla oraz, konsultując się ze swoim bratem lekarzem, przedstawił przyczyny zgonu. Następnym badaczem, który co prawda wprost nie podjął się omawianej problematyki, natomiast w swoim dziele zawarł sporo informacji i uwag o zdrowiu oraz chorobach Batorego, był Aleksander Kraushar⁴. Pisząc o zdrowiu monarchy wskazał na nieco mylny, zafałszowany obraz władcy istniejący w świadomości dziewiętnastowiecznych ludzi. W rzeczywistości król Stefan miał się zmagać przez całe swoje panowanie z chorobą, która była ukrywana z pomocą dworzan przed szeroko pojmowanym otoczeniem⁵. W jego opinii przyczyn, dlaczego władca był odosobniony, melancholijny czy zniechęcony, należy szukać właśnie w stanie jego zdrowia⁶. Tym samym Pawiński oraz Kraushar niejako określili podstawowe problemy badawcze dla kolejnych historyków i lekarzy. Po kilkunastu latach od wspomnianych publikacji ukazał się artykuł Franciszka Giedroycia⁷. Co istotne, autor zrelacjonował w nim opinie Bucelli i Simoniusa na temat problemów zdrowotnych króla Stefana, jego trybu życia, podejmowanych środków leczniczych. Dzięki temu zwrócił uwagę na dodatkowe aspekty. Antoni Knot w swojej publikacji na temat dworu lekarskiego Batorego poruszył kolejne zagadnienie związane z chorobami oraz zgonem władcy⁸. Ponadto idąc śladami Kraushara starał się przedstawić szersze tło dla całego problemu, poniekąd poszukując odpowiedzi na pytanie o wpływ stanu zdrowia monarchy na jego rządy w Rzeczypospolitej. Kolejnymi badaczami, którzy pochylili się nad tą tematyką byli Tadeusz Jankowski⁹ czy Emil Wyrobek¹⁰. Skupili się oni głównie na okolicznościach oraz samej śmierci króla Stefana. Wieńczącymi ten okres ożywionego

³ A. Pawiński, *Zgon króla*, „Tygodnik Ilustrowany” 8, 1886, nr 206, s. 371–373.

⁴ A. Kraushar, *Czary na dworze Batorego. Kartka z dziejów mistycyzmu w XVI wieku, jako przyczynek do charakterystyki króla Stefana*, Kraków 1888.

⁵ *Ibidem*, s. 54–55.

⁶ *Ibidem*, s. 58.

⁷ F. Giedroyc, *Przyczyny zgonu króla Stefana Batorego*, „Przegląd Historyczny” 2, 1906, nr 1, s. 143–156.

⁸ A. Knot, *Dwór lekarski Stefana Batorego*, „Archiwum Historii i Filozofii i Medycyny oraz Historii Nauk Przyrodniczych” 8, 1928, nr 2, s. 151–207.

⁹ T. Jankowski, *Śmierć Stefana Batorego w Grodnie*, Grodno 1930.

¹⁰ E. Wyrobek, *Jaka była przyczyna tak szybkiej śmierci króla Stefana Batorego*, „Ilustrowany Kurier Codzienny” 16 XII 1929, dod.: „Kurier Literacko-Naukowy”, s. 1–2.

zainteresowania przypadkiem Batorego były artykuły Franciszka Waltera z 1934 r.¹¹, które publikowały wyniki prac specjalnej komisji lekarskiej, składającej się z: doc. dr Eugeniusza Artwińskiego (neurologia), prof. Stanisława Ciechanowskiego (anatomia patologiczna), prof. Władysława Szumowskiego (historia medycyny), prof. Tadeusza Tempki (choroby wewnętrzne) i prof. Franciszka Waltera (dermatologia). Zespół medyków przeanalizował poszczególne przyczyny, które mogły doprowadzić do zgonu monarchy, omówił także choroby towarzyszące temu wyjątkowemu pacjentowi podczas jego życia. Następne publikacje o tej tematyce ukazały się po kilkudziesięciu latach od momentu zakończenia prac komisji. Pierwszym badaczem, który po drugiej wojnie światowej opublikował artykuł poświęcony nowemu spojrzeniu na przypadek Batorego, był Tadeusz Pragłowski¹². Następnie w coraz dłuższych odstępach czasowych ukazały się publikacje Witolda Dudzińskiego¹³ oraz Tadeusza Marcinkowskiego¹⁴, którzy przedstawili własne opinie dotyczące przyczyn zgonu monarchy, natomiast pominęli kwestię chorób.

Łatwo zauważyć, po krótko przedstawionym stanie badań, iż od lat trzydziestych ubiegłego wieku praktycznie wszystkie publikacje dotyczyły ostatnich dni życia króla Stefana i przyczyn jego śmierci. Co więcej, od czasu wydania prac Antoniego Knota i Tadeusza Jankowskiego żaden historyk nie podjął się tej tematyki. Z tego powodu warto raz jeszcze przeanalizować przypadek Batorego, odnosząc się do wyżej wspomnianych prac oraz do źródeł z tego okresu. Wydaje się, że najlepszym rozwiązaniem będzie szerokie ujęcie tematu, a zatem nie tylko ograniczenie się do samej śmierci, lecz przedstawienie także stanu zdrowia oraz chorób władcy, na tyle, na ile pozwalają na to źródła, czy zaprezentowanie personelu medycznego, który opiekował się monarchą. Tym samym należy podejść do problemu badawczego w podobny sposób, jak Pawiński, Kraushar czy Knot. Być może pojawią się pytania bądź wątpliwości, czy w tak często podejmowanym temacie da się jeszcze coś ustalić. Otóż nie tak dawno temu ukazała się edycja kopii oryginału dokumentu dotyczącego ostatnich

¹¹ F. Walter, *Choroby i zgon króla Stefana Batorego w świetle narady lekarskiej*, „Polska Gazeta Lekarska” 13, 1934, nr 32, s. 595–598; nr 33/34, s. 609–610; nr 35, s. 633–636.

¹² T. Pragłowski, *Choroby i śmierć króla Stefana Batorego w nowym naświetleniu*, „Archiwum Medycyny Sądowej i Kryminologii” 18, 1968, nr 1, s. 147–159.

¹³ W. Dudziński, *Choroba i śmierć króla Stefana Batorego*, „Wiadomości Lekarskie” 30, 1977, nr 24, s. 1923–1925.

¹⁴ T. Marcinkowski, *A New Appraisal of the Death Cause of King Stefan Batory*, „Materia Medica Polona” 23, 1991, nr 3, s. 233–235.

dni życia króla Stefana oraz egzenteracji jego zwłok¹⁵. Wykazano w niej, że dziewiętnastowieczne odpisy tych dokumentów, z których w wielu przypadkach korzystali wyżej wspomniani badacze, zawierają liczne błędy lub zmiany. W związku z tym, tym bardziej należy przeanalizować owe źródła, aby ustalić okoliczności zgonu Batorego.

Na samym początku warto podkreślić, że król Stefan miał większe ryzyko zachorowania na wybrane dolegliwości z powodu rodzinnego obciążenia. Bezpośrednio z nim spokrewnione osoby, rodzice oraz rodzeństwo, cierpiały na różne przypadłości¹⁶. Ojciec i bracia zmarli na podagrę¹⁷. O poważnej chorobie nóg Krzysztofa, brata Stefana Batorego, donosili szpiedzy cesarza Maksymiliana II już na początku 1576 r.¹⁸. Ostatecznie zmarł on na wspomnianą podagrę pięć lat później¹⁹. Trudno stwierdzić, czy obie przypadłości były tożsame. Nieco inaczej uważał Antoni Knot, który o ile zgadzał się z diagnozą, że bracia króla Stefana zmarli na podagrę, o tyle w przypadku ojca twierdził, iż przyczyną jego śmierci był wrzód na nodze²⁰. Ponadto Stefan Batory miał problem z wrodzoną suchością skóry, która objawiała się brakiem pocenia oraz swędzeniem²¹. Aby temu zaradzić, Bucella nakazał codzienne nacieranie władcy gorącymi szmatami w celu wywołania potu²². W tym kontekście warto odnotować, że w opinii Simoniusa monarcha nie miał żadnych chorób przewlekłych²³.

Najpoważniejszym schorzeniem króla Stefana było owrzodzenie goleni, które towarzyszyło mu przez kilkanaście lat, w tym całe panowanie w Rzeczypospolitej, i było przyczyną innych dolegliwości. W świetle relacji Bucelli wszystko zaczęło się od ropnego zapalenia skóry za prawym uchem, gdy Batory miał 26 lat. Następnie przyszedł władca państwa polsko-litewskiego nabawił się zapalenia skóry w okolicach kostek, któremu towarzyszyły drobne, ale głębokie owrzodzenia. Początkowo miały one charakter tymczasowy, raz na jednej nodze a następnie na drugiej, jednak z mijającymi latami w końcu pojawiło się stałe owrzodzenie na lewej nodze, poniżej kolana. Bucella dopatrywał się przyczyn powstania na

¹⁵ A. Pawłowska-Kubik, „Śmierć Stefana Jegomości króla polskiego w Grodnie 12 Decembra Anno Domini 1586 (Prawdziwa sprawa o chorobie i śmierci nieboszczyka Stefana Batorego króla polskiego)” – źródło do losów Stefana Batorego i historii medycyny, „Studia Źródłoznawcze” 56, 2018, s. 137–153.

¹⁶ A. Kraushar, *op. cit.*, s. 58.

¹⁷ W. Dudziński, *op. cit.*, s. 1924; F. Giedroyć, *op. cit.*, s. 148.

¹⁸ *Wiadomości do dziejów Polski z archiwum prowincji śląskiej*, wyd. A. Mosbach, Wrocław 1860, s. 109–110.

¹⁹ *Zbiór dzieiopisów polskich we czterech tomach zawarty. Tom pierwszy Kronika Marcina Bielskiego*, t. 1, Warszawa 1764, s. 718.

²⁰ A. Knot, *op. cit.*, s. 154.

²¹ F. Walter, *op. cit.*, nr 33/34, s. 609.

²² F. Giedroyć, *op. cit.*, s. 150.

²³ *Ibidem*, s. 146.

stałe tej dolegliwości w zwichnięciu lewego kolana, a następnie pogryzieniu tejże nogi przez psa. Stan Batorego pogarszały częste kąpiele, które miały być środkiem zaradczym na suchotę skóry²⁴. Przebywający na dworze siedmiogrodzkim lekarze niemieccy postanowili zatamować ową ranę na lewej nodze²⁵. Po kilku miesiącach poskutkowało to u króla Stefana częściową utratą mowy i zaburzeniami ruchu. W literaturze można odnaleźć odmienne zdania, czy był to atak kataleptyczny, czy afazja amnestyczna²⁶. Wystąpienie tej chwilowej dysfunkcji było powodem zatrudnienia Bucelli w 1574 r., który odtąd miał się opiekować zdrowiem przyszłego monarchy aż do jego śmierci. To on był pomysłodawcą niecodziennej z dzisiejszego punktu widzenia metody leczenia. Polegała ona nie tylko na przecięciu pierwotnej rany na lewej nodze aby ją ponownie otworzyć, ale także na utworzeniu nowej rany na prawej nodze. Sam zabieg musiał być niezwykle bolesny, ponieważ przy zakładaniu jątrznika przypalano skórę rozgrzanym żelazem. Wszystko to miało na celu odprowadzenie ropy, czy też szkodliwej wydzieliny z ciała. Ta drastyczna metoda przyniosła wtedy pozytywny skutek, gdyż władca Siedmiogrodu powrócił do zdrowia. Jednocześnie jednak spowodowała, że Batory wymagał nieustannej opieki ze strony lekarzy, którzy musieli każdego dnia ściągać ropę z ran oraz je opatrywać, na co zużywano rocznie 40 funtów maści i 150 łokci płótna. W wyniku noszenia jątrznika prawa noga była grubsza od lewej, tak jakby była dotknięta słoniowatością. Ponadto władca miewał stany podgorączkowe (głównie dreszcze), zaś Simonius dodawał do tego objawy gorączki i utykania na prawą nogę. Przez kolejne 10 lat wrzód się sporo rozrósł. Cieknąca ropa była także powodem bezsenności, braku łaknienia czy swędzenia skóry²⁷. Paradoks całej sytuacji polegał na tym, że z czasem rana na lewej nodze się zagoiła, natomiast środek leczniczy w postaci jątrznika na prawej nodze był źródłem stałego owrzodzenia.

W prawie wszystkich publikacjach autorzy zwrócili uwagę na wyżej opisane zdarzenie z Siedmiogrodu. Kolejne wiadomości źródłowe dotyczące zdrowia króla Stefana odnosiły się do jego ostatnich lat panowania w Rzeczypospolitej. Niestety wynika to z charakteru źródeł, które praktycznie nie zawierają jakichkolwiek informacji o stanie zdrowia władcy, nawet w przypadku korespondencji księdza Jana Piotrowskiego przebywającego na dworze monarchy²⁸. Przypuszcza się, iż przyczyną tego było m.in. otaczanie się przez Batorego

²⁴ F. Giedroyć, *op. cit.*, s. 148; F. Walter, *op. cit.*, nr 33/34, s. 609.

²⁵ A. Knot, *op. cit.*, s. 160.

²⁶ O katalepsji pisał Antoni Knot, natomiast za afazją opowiadał się Eugeniusz Artwiński z zespołu Franciszka Waltera oraz Witold Dudziński; zob. A. Knot, *op. cit.*, s. 160; F. Walter, *op. cit.*, nr 33/34, s. 610; W. Dudziński, *op. cit.*, s. 1924.

²⁷ F. Walter, *op. cit.*, nr 33/34, s. 609–610.

²⁸ Zob. A. Knot, *op. cit.*, s. 154.

Węgry. Dzięki temu działaniu król chciał zachować dyskrecję, gdyż do swoich rodaków miał większe zaufanie. Jednakże ponowna analiza materiału źródłowego pozwoliła ustalić kilka nieznanych lub pomijanych faktów. Dzięki działalności szpiegów cesarskich, którzy poszukiwali wrażliwych informacji, dowiadujemy się, że już na początku 1577 r. monarcha był chory i, co charakterystyczne, nie chciał nikogo wpuścić do swoich komnat²⁹. Niestety nie wiadomo co to była za dolegliwość, czy miała ona związek z owrzodzeniami na nogach, czy też nie. W tym samym roku Batory zwrócił się do papieża o dyspensę od zakazu spożywania potraw mięsnych, co Kraushar powiązał z problemami zdrowotnymi³⁰ – musimy pamiętać, że władca był bardzo religijnym człowiekiem i raczej nie uczynił tego z błahych pobudek. W powszechnej świadomości król Stefan jest kojarzony jako wojowniczy władca, głównie przez pryzmat prowadzonych wojen. Ale nawet tam nie uchronił się przed różnymi chorobami. W 1580 r. wracając z kampanii wielkołuцьkiej zaraził się panującą ówczesnie w tej części Europy zarazą, petecją³¹. Objawiała się ona gorączką oraz wysypką („fervidae eruptiones, papulae quae per febres ardentis exeunt”)³². Trudno powiedzieć, czy tę gorączkę miał na myśli Bucella twierdząc, jakoby Batory przez całe swe panowanie raz tylko cierpiał na tę dolegliwość³³. Tym bardziej, że w roku następnym, podczas wyprawy pskowskiej, ks. Jan Piotrowski zwrócił uwagę na kaszel władcy, o czym poinformował swego mocodawcę Andrzeja Opalińskiego³⁴. Tym razem nie była to poważna choroba, ponieważ sekretarz królewski tylko raz o niej wspomniał w swojej relacji do marszałka wielkiego koronnego³⁵. Również w trakcie tej wyprawy ks. Jan Piotrowski martwił się o ranę na nodze władcy i obawiał się, aby nie spowodowała większych komplikacji³⁶. W pierwszej połowie panowania król Stefan kilka razy zapadł na zdrowiu, jakkolwiek wydaje się, że nie były to poważne problemy albo skutecznie ukrywano je przed ludźmi spoza najbliższego kręgu. Jednocześnie należy

²⁹ *Wiadomości do dziejów Polski...*, s. 109–110.

³⁰ A. Kraushar, *op. cit.*, s. 61. Zob. T. Wierzbowski, *Vincent Laureo*, Warszawa 1887, s. 616, 625.

³¹ Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław [dalej: Ossol.], rkps. 3172/III (teki Platera, 1581 r.), Mowa posła królewskiego Łukasza Działyńskiego do stanów pruskich na sejmiku w Łaszynie, 4 I 1581 r., k. 1–4v.

³² *Słownik polszczyzny XVI w.*, red. M. Mayenowa, t. 23, Warszawa 1995, s. 400.

³³ F. Giedroyc, *op. cit.*, s. 150.

³⁴ *List od przyjaciela (x. Jana Piotrowskiego) do marszałka Opalińskiego z 18 lipca 1581 r.*, w: J. Piotrowski, *Dziennik wyprawy Stefana Batorego pod Psków*, wyd. A. Czuczyński, Kraków 1894, s. 25.

³⁵ Dla porównania, na tej samej wyprawie zachorował Jan Zamoyski, który przez kilkanaście dni był leczony i ksiądz Jan Piotrowski odnotowywał to codziennie. Zob. J. Piotrowski, *op. cit.*, s. 93–107.

³⁶ Wyraził również nadzieję, aby Batoremu pomógł „ten Bergam”. Może to oznaczać kogoś z włoskich medyków. *List od przyjaciela (x. Jana Piotrowskiego) do marszałka Opalińskiego z 20 czerwca 1581 r.*, w: J. Piotrowski, *op. cit.*, s. 7.

pamiętać o cały czas doskwierających ranach na nogach Batorego. Bucella zwrócił uwagę, że po wyprawie wielkołuцьkiej lewa goleń schudła, podczas gdy prawa przybrała na objętości³⁷.

Kondycja oraz zdrowie monarchy zaczęły się pogarszać mniej więcej po zakończeniu wojny z Moskwą. Widoczne pogorszenie stanu zdrowia króla było właśnie tą przyczyną, w której niektórzy badacze upatrują powodu zatrudnienia Szymona Simoniusa w 1582 r. Miał on wspomóc głównego lekarza królewskiego³⁸. Obaj nadworni medycy byli zgodni co do tego, że Batory miał skłonność do ataków na wzór tego jeszcze z Siedmiogrodu (afazji amnestycznej)³⁹. Monarcha zwracał uwagę Bucelli, iż po kąpielach nie miał łaknienia, odczuwał pragnienie oraz uczucie gorąca wewnątrz. Ponadto dochodziło także do chwilowych problemów zdrowotnych, jeżeli po powrocie z łowów król Stefan napił się zimnej wody. Objawiały się one dobową, niekiedy dłuższą biegunką z wydzielinami krwisto-ropnymi⁴⁰. W 1584 r. władcę Rzeczypospolitej dopadły duszności i musiały być one poważnym zagrożeniem dla jego życia, skoro porównano je do tych, jakie miał tuż przed śmiercią⁴¹. W ostatnich latach życia rana na prawej nodze rozrosła się do znacznych rozmiarów – miała mieć długość dwóch palców, zaczynała się poniżej kolana a kończyła w okolicach kostki. Kiedy wyciekało z niej mało ropy, Batory nie miał apetytu, cierpiał na bezsenność oraz miał objawy „jakby go pchły kąsały”. Sposobem na te dolegliwości było nacieranie ciała ciepłymi chustami⁴². W tym kontekście wymowny był powód przyjazdu na dwór do Grodna Jana Bełżeckiego w 1584 r., który chciał się „napatrzeć” na zdrowego Batorego⁴³. Poważne problemy ze zdrowiem pojawiły się w 1585 r. Już podczas sejmku w początku tego roku, na którym rozstrzygała się sprawa Zborowskich, król Stefan był w poważnym stanie, o czym Bucella informował w alarmistycznym tonie marszałka Opalińskiego⁴⁴. Jego zły stan był coraz

³⁷ F. Giedroyć, *op. cit.*, s. 151.

³⁸ A. Knot, *op. cit.*, s. 170. Z kolei Kraushar wyraził odmienny pogląd. Ponieważ Batory nie chciał się stosować do zaleceń Bucelli, ten przekonał osoby z najbliższego otoczenia władcy, jak choćby Jan Zamoyski, do tego, aby zatrudnić jeszcze jednego medyka w charakterze konsultanta. Królewski lekarz w ten sposób chciał uniknąć pełnej odpowiedzialności w razie komplikacji ze zdrowiem monarchy; A. Kraushar, *op. cit.*, s. 61.

³⁹ Co prawda obaj lekarze zgadzali się, że władca miewał dziwne napady, jednak odmiennie opisywali towarzyszące im objawy oraz przyczynę schorzenia, wreszcie inaczej ją nazywali. Simonius uważał, że król cierpiał na typową katalepsję, a Bucella klasyfikował chorobę jako niespecyficzny rodzaj katalepsji; Zob. F. Walter, *op. cit.*, nr 33/34, s. 610; F. Giedroyć, *op. cit.*, s. 147.

⁴⁰ F. Giedroyć, *op. cit.*, s. 147.

⁴¹ *Ibidem*, s. 149–150.

⁴² A. Pawłowska-Kubik, *op. cit.*, s. 143.

⁴³ Archiwum Główne Akt Dawnych [dalej: AGAD], Archiwum Radziwiłłów, dział V, sygn. 511, List Jana Bełżeckiego do Krzysztofa Radziwiłła, Grodno 28 X 1584 r., k. 1.

⁴⁴ Z relacji po sejmie z 1585 r. dowiadujemy się także, że marszałek Andrzej Opaliński odbył rozmowę z królem Stefanem na temat jego stanu zdrowia. Władca zignorował uwagi swych podwładnych, a nawet miał nerwowo na

bardziej widoczny dla osób spoza najbliższego otoczenia i stawał się tematem różnych rozmów. Michał Łowiejko, dworzanin, który w lutym 1585 r. był przystawem posła moskiewskiego Łukasza Nowosilicowa, w rozmowie z nim zwrócił uwagę na problemy zdrowotne władcy związane z nogą⁴⁵. W okolicach kwietnia kondycja Batorego uległa chwilowemu polepszeniu, chociaż dalej miał napady, ale już nie aż tak silne jak wcześniej⁴⁶. Jednak ten stan nie trwał długo, bo w połowie roku doszło do kolejnego kryzysu. Z końcem czerwca podkanclerzy Wojciech Baranowski zawiadamiał marszałka koronnego Andrzeja Opalińskiego o problemach zdrowotnych monarchy. Batory z powodu opuchlizny w okolicach kolana nie mógł się poruszać ani spać. Towarzyszyło temu wielkie pragnienie. Baranowski podkreślał, że obyło się bez gorączki, w przeciwnym razie podkanclerzy obawiałby się o życie władcy⁴⁷. Przez ten czas monarcha nie był w stanie wykonywać swoich obowiązków⁴⁸. Ten stan musiał trwać jeszcze przez kolejny miesiąc, skoro podczas pobytu króla Stefana w Niepołomicach (z przerwami od końca czerwca do września 1585 r.) dalej wyglądał on na osłabionego⁴⁹. Informacje o kondycji monarchy stawały się powszechne i coraz trudniej było zataić jego problemy zdrowotne przed innymi⁵⁰. Należy zaznaczyć, że towarzyszyło temu wiele przekłamań lub niedomówień, czego najlepszym przykładem może być list Rudolfa II do kamery wrocławskiej z sierpnia 1585 r., w którym cesarz prosił o potwierdzenie informacji o śmierci Batorego⁵¹. Na początku następnego miesiąca władca Rzeczypospolitej miał się lepiej, co pozwoliło mu wyruszyć w ostatnią podróż do Grodna.

Z ostatniego roku życia króla Stefana nie ma zbyt wielu informacji dotyczących jego zdrowia. Zapewne wynikało to z miejsca w jakim przebywał – Grodna, które nie było dużym ośrodkiem, więc mógł się on uchronić od towarzystwa nieproszonych osób. Dodatkowo był dobrze chroniony pod tym względem przez dwór i nawet w ramach samego dworu. Nie dość,

nie reagować. Zob. Polska Akademia Nauk Biblioteka Kórnicka, Kórnik [dalej: BPAN Kórnik], rkps. 281, Rozmowa z królem Stefanem Batorym Andrzeja Opalińskiego marszałka wielkiego koronnego po sejmie warszawskim 1585 roku, k. 201.

⁴⁵ A. Kraushar, *op. cit.*, s. 70–71.

⁴⁶ AGAD, Archiwum Radziwiłłów, dział V, sygn. 75, List Dominika Alemanniego do Krzysztofa Radziwiłła, Niepołomice 8 IV 1585 r., k. 7-8.

⁴⁷ Ossol., rkps. 3176/III (teki Platera, 1585 r.), List od księdza podkanclerzego Baranowskiego do Pana marszałka koronnego, Kraków 22 VI 1585 r., k. 49v.

⁴⁸ BPAN Kórnik, rkps. 281, List od Pana Mierzewskiego do Pana marszałka koronnego, Kraków 11 VII 1585 r., k. 246v–247.

⁴⁹ *Wiadomości do dziejów Polski...*, s. 208; A. Kraushar, *op. cit.*, s. 79.

⁵⁰ Jan Zamoyski powiedział księdzu Piotrowskiemu, że po Wielkopolsce krążyły informacje o złym stanie zdrowia króla Stefana. Zob. BPAN Kórnik, rkps. 281, List od jednego przyjaciela do Pana marszałka koronnego, Belz 12 VIII 1585 r., k. 264.

⁵¹ *Wiadomości do dziejów Polski...*, s. 208.

że bezpośredni dostęp do niego mieli jedynie wybrani Polacy oraz Litwini, a przede wszystkim Węgrzy, to charakterystycznym zachowaniem Batorego było praktyczne odcięcie się od najbliższego otoczenia na kilka dni przed zgonem. Upoważnił swego faworyta Ferencza Wesseliniego do decydowania o tym, kto mógł wejść do królewskich komnat⁵². Dzięki zastosowanym środkom zapewne udało się skutecznie ograniczyć wpływ niepożądanych informacji. Jednakże należy zaznaczyć, że przed wydarzeniami z początku grudnia 1586 r., w ciągu roku władca musiał się czuć w miarę sprawny, skoro był w stanie polować.

Mając na uwadze wyżej opisany stan zdrowia króla Stefana w ciągu jego panowania w Rzeczypospolitej, nie powinno dziwić zatrudnienie na dworze licznego grona medyków⁵³. „*Physici regii i medici aulici tworzyli zespół ludzi, którzy jaskrawo odbijają się od reszty otoczenia dworskiego. Stanowisko ich jest na dworze w wyjątkowy sposób niemal uprzywilejowane, są oni przez króla cenieni i poważani*”⁵⁴. Autor tych słów, Antoni Knot, dodał jeszcze, że rola lekarzy monarchy w ostatnich dwóch latach jego życia szczególnie rosła, w związku z coraz większym izolowaniem się króla od ludzi⁵⁵. Jest całkiem zrozumiałe, że ktoś taki jak Batory, z jednej strony posiadający dalekosiężne plany, a z drugiej strony widzący widmo własnego kresu, musiał żywo interesować się ówczesną sztuką Eskulapa. Z tego powodu warto się przyjrzeć grupie nadwornych medyków.

Do zadań lekarzy nadwornych należało opiekowanie się samym władcą oraz, jeżeli zaszła taka potrzeba, leczenie poważniejszych chorób i schorzeń wśród dworzan, np. Bucella wydawał polecenia aptekarzowi, aby ten przygotował lekarstwa dla różnych osób z otoczenia królewskiego⁵⁶ lub zajmował się ważnymi dostojnikami, jak chociażby chorącym koronnym Markiem Sobieskim⁵⁷. Tymi na mniej eksponowanych stanowiskach zajmowali się przede wszystkim chirurdzy, którzy wykonywali prostsze czynności medyczne, takie jak: upuszczanie

⁵² Zob. *Zbiory pamiątek historycznych o dawnej Polsce. Z rękopisów, tudzież różnych dzieł w różnych językach o Polsce wydanych oraz z listami oryginalnymi królów i znakomitych ludzi w kraju naszym*, wyd. J.U. Niemcewicz, t. 2, Warszawa 1822, s. 442–449; *Lew Sapieha do Krzysztofa Pioruna Radziwiłła, Grodno 22 grudnia 1586 r.*, w: *Archiwum domu Radziwiłłów*, Kraków 1885 (Scriptores Rerum Polonicarum, t. 8), s. 184–186.

⁵³ Do dzisiaj nadworni medycy króla Stefana cieszą się sporym zainteresowaniem. Zob. D. Pociūtė, *Eterodossia e medicina nella prima età moderna: i „medici ariani” alle corte di Stefano Báthory*, „Rivista di Storia del Cristianesimo” 16, 2019, Issue 1, s. 37–61.

⁵⁴ A. Knot, *op. cit.*, s. 152.

⁵⁵ *Ibidem*, s. 156.

⁵⁶ AGAD, Archiwum Skarbu Koronnego, Rachunki Królewskie [dalej: ASK, RK], sygn. 260, b.m., b.d., k. 76v.

⁵⁷ *Archiwum Jana Zamoyskiego, kanclerza i hetmana wielkiego koronnego*, wyd. Józef Siemieński, t. 2, Warszawa 1909, s. 96–97; Ossol., rkps. 3172/III (teki Platera, 1581 r.), *Tidemannus Gisa ad Dominum cancellarium, die 12 decembris 1581*, 12 grudnia 1581 r., k. 87.

krwi, stawanie baniek lub pijawek, opatrywanie ran czy składanie złamań⁵⁸. Autor jedynej do tej pory publikacji poświęconej lekarzom Batorego postawił tezę, że na dworze króla Stefana istniała grupa specjalistów zajmujących się samym monarchą (określił ich mianem przybocznych) oraz medyków odpowiedzialnych za zdrowie dworzan (tych nazwał lekarzami dworskimi)⁵⁹. Nie ma informacji, aby w epoce jagiellońskiej funkcjonował tego rodzaju podział, co więcej, także w źródłach skarbowych z czasów króla Stefana brak dowodów na potwierdzenie hipotezy Knota. Jednakże analizując okres pracy poszczególnych medyków oraz powierzane im zadania, można zgodzić się z tą hipotezą, iż taki nieformalny podział istniał.

Skład nadwornego zespołu lekarzy i chirurgów króla Stefana (w nawiasach podano lata służby)		
Osobiści lekarze króla	Pozostali nadworni medycy	Zespół chirurgów
Mikołaj Bucella [Jerzy Chiakor] (1574–1586)	Jakub Gosławski (1584–1586)	Wilhelm Lucemberger
Wojciech Oczko (1576–1581/1582)	Jan Janowski (1582–1583?)	[Lucenberger] (1576–1586)
Szymon Simonius (1582–1586)	Fabian Niphus [Nifo] (1577–1578)	Krzysztof Mulinec (1577–1581)
	<i>Papimano</i> (1583–1585)	Jan Zigulic [Suglocz] (1585–1586?)
	Szymon Petroniusz (1579–1582)	NN Węgier (1576–1577)
	Hipolit <i>Succonello</i> (1583–1584)	

W latach 1576–1586 zatrudniono w sumie dziewięciu lekarzy⁶⁰. Początkowo pracowało w tym samym momencie dwóch doktorów, a od 1579 r. trzech. Spośród nich najdłuższym stażem mógł poszczycić się Mikołaj Bucella⁶¹, który służył Batoremu przez całe panowanie⁶². Poza nim jeszcze tylko Wojciech Oczko był zatrudniony dłuższy czas, przynajmniej sześć lat⁶³. Antoni Knot zaliczył ich do grona lekarzy przybocznych króla Stefana, wraz z Szymonem

⁵⁸ A. Marchwińska, *Królewskie dwory żon Zygmunta Augusta. Organizacja i składy osobowe*, Toruń 2008, s. 116; M. Ferenc, *Dwór Zygmunta Augusta. Organizacja i ludzie*, Oświęcim 2014, s. 116; J. Skibniewska, *Dwór królewski Aleksandra Jagiellończyka w latach 1501–1506*, Lublin 2015, s. 91; U. Borkowska, *Dynastia Jagiellonów w Polsce*, Warszawa 2011, s. 175.

⁵⁹ A. Knot, *op. cit.*, s. 183.

⁶⁰ Zob. D. Kadzik, *Dwór polski Stefana Batorego. Część II. Spis dworzan i służby dworskiej Stefana Batorego*, Kraków 2018 [maszynopis rozprawy doktorskiej przyg. pod kierunkiem dr. hab. Marka Ferenc, prof. UJ, Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego, sygn. Dokt. 2018/221] [dalej: *Spis dworzan i służby dworskiej Stefana Batorego*].

⁶¹ Zob. K. Lepszy, *Bucella Mikołaj*, w: *Polski Słownik Biograficzny*, t. 3, Kraków 1937, s. 74–75.

⁶² Bucella przybył do Rzeczypospolitej z Batorym. Na dworze siedmiogrodzkim pracował już od 1574 r. (A. Knot, *op. cit.*, s. 160). Co ciekawe, Rachunki Królewskie liczą jego zatrudnienie właśnie od 1574 (AGAD, ASK, RK sygn. 260, k. 136v–137v; sygn. 352, k. 179–179v), mimo że Księga Marszałkowska podaje datę jego przyjęcia na dwór polski 13 V 1576 r.

⁶³ Zob. *Spis dworzan i służby dworskiej Stefana Batorego*.

Simonius⁶⁴ mieli zajmować się głównie monarchą. Ten ostatni został przyjęty na dwór pod koniec 1582 r. w miejsce Oczki i działał na nim do samego końca rządów Batorego⁶⁵. Reszta pracowała krócej, poniżej trzech lat i można zaliczyć ich do grona lekarzy dworskich, a więc zajmujących się głównie dworzanami⁶⁶. Spośród nich należy wspomnieć o Jakubie Gosławskim, autorze znanego opisu egzenteracji zwłok króla Stefana, czy Fabianie Niphusie [Nifo], który najprawdopodobniej w wyniku dworskiej intrygi Bucelli musiał opuścić otoczenie królewskie⁶⁷. Wśród nich zmiany kadrowe były częstsze, jakkolwiek wynikało to raczej z samego charakteru ich pracy. Warto też nadmienić, że pierwszą osobę z tej grupy przyjęto na dwór dopiero z końcem w 1577 r., a więc wcześniej chorymi dworzanami musieli się opiekować przede wszystkim chirurdzy. Do 1584 r. zawsze był zatrudniony tylko jeden medyk opiekujący się dworzanami, dopiero przez ostatnie dwa lata panowania króla Stefana tę funkcję pełnił Jan Gosławski oraz *Papimano*⁶⁸. Co ciekawe, przywoływany wielokrotnie Antoni Knot podaje jeszcze kilku innych specjalistów, którzy mieli należeć do grupy lekarzy dworskich, lecz żaden z nich nie pojawia się w księgach marszałkowskich czy źródłach skarbowych z lat 1576–1586⁶⁹. Być może byli to specjaliści, z których umiejętności i wiedzy korzystano jednorazowo lub okazyjnie. Spośród wszystkich medyków tylko dwójka pochodziła z Rzeczypospolitej, natomiast pozostali najprawdopodobniej z Półwyspu Apenińskiego⁷⁰. Powodem zatrudnienia Włochów było ich wykształcenie, umiejętności oraz świetna opinia, jaką cieszyli się nie tylko

⁶⁴ Zob. L. Szczucki, *Simoni (Simonius) Simone*, w: *Polski Słownik Biograficzny*, t. 37, Warszawa etc. 1996–1997, s. 529–532.

⁶⁵ Według dotychczasowej literatury Wojciech Oczko służył na dworze do 1582 r. (A. Knot, *op. cit.*, s. 170; A. Sołtan, *Oczko Wojciech*, w: *Polski Słownik Biograficzny*, t. 23, Wrocław etc. 1978, s. 526–529), jakkolwiek w źródłach skarbowych ostatni raz wypłacono mu pensję w 1581 r., a w Księdze Marszałkowskiej odnotowano, iż w tym roku zrezygnował z pracy (AGAD, ASK, RK sygn. 253, k. 91v; sygn. 261, k. 111). Być może autorzy połączyli dwa wydarzenia, opuszczenie dworu przez Oczkę z przyjęciem Simone Simoniego [Simoniusa] na jego miejsce. To ostatnie nastąpiło pod koniec 1582 r., formalnie Simoni został zapisany w Księdze Marszałkowskiej z datą 1 grudnia, jednak przebywał w otoczeniu monarchy wcześniej, od 12 listopada, gdyż od tego dnia wypłacono mu pensję (AGAD, ASK, RK sygn. 253, k. 92v; sygn. 268, k. 145; sygn. 269, k. 160v; sygn. 369, k. 154).

⁶⁶ Byli to: Jakub Gosławski, Jan Janowski, Fabian Niphus [Nifo], *Papimano*, Szymon Petroniusz [Piotr], Hipolit *Succonel*; Zob. *Spis dworzan i służby dworskiej Stefana Batorego*; A. Knot, *op. cit.*, s. 183–184.

⁶⁷ Zob. *Akta metryki koronnej co ważniejsze z czasów Stefana Batorego 1576–1586*, wyd. A. Pawiński, Warszawa 1882, („Źródła dziejowe”, t. 11), s. 8–10.

⁶⁸ Zob. *Spis dworzan i służby dworskiej Stefana Batorego*.

⁶⁹ Rupertus Fink, Szymon Botryn. A. Knot, *op. cit.*, s. 183–185. Z kolei Franciszek Fuchs wymienia w ogóle tylko pięciu lekarzy bez podziału na obie grupy: Rupertusa, Wojciecha Oczkę, Fabiusza Nipha, Mikołaja Bucellę i Szymona Simoni. F. Fuchs, *Ustrój dworu królewskiego za Stefana Batorego*, w: *Studia historyczne ku czci prof. Wincentego Zakrzewskiego*, Kraków 1908, s. 112. Zob. S. Kościński, *Słownik lekarzów polskich*, Warszawa 1883.

⁷⁰ Na pewno Włochami byli: Mikołaj Bucella, Fabian Niphus [Nifo], *Papimano*, Szymon Simonius, natomiast wobec Szymona Petroniusza oraz Hipolita *Succonela* nie ma takiej pewności.

w Rzeczypospolitej, ale w całej Europie. Batory chciał mieć w otoczeniu prawdziwych specjalistów w dziedzinie medycyny.

Niewątpliwie najważniejszymi lekarzami króla Stefana byli Mikołaj Bucella i Szymon Simonius. To oni mieli największy wpływ na kondycję zdrowotną władcy, szczególnie w ostatnich latach jego panowania. Konflikt, jaki narastał między nimi przez ten okres poniekąd znalazł swój tragiczny finał w śmierci Batorego. Nim przejdziemy do opisu ostatnich dni monarchy, warto podkreślić, że był to spór nie tylko o podłożu personalnym, ale także zawodowym. Bucella reprezentował renesansowe podejście do medycyny, oparte na empiryzmie, podczas gdy Simonius był dogmatykiem, zwolennikiem średniowiecznego nurtu scholastycznego⁷¹. Należy pamiętać o tej różnicy między przybocznymi lekarzami króla Stefana, ponieważ pozwoli to lepiej zrozumieć sprzeczne diagnozy i metody leczenia, jakimi usiłowali pomóc umierającemu władcy.

Stefan Batory zmarł późnym popołudniem 12 grudnia 1586 r. w Grodnie. Jak podkreślono wcześniej, pomimo wszystkich informacji o dolegliwościach władcy, które pojawiały się w trakcie jego życia, skonstatować należy, że tylko nieliczni mieli świadomość zdrowotnych problemów monarchy. Król dał się poznać jako człowiek aktywny, bez większych trudności znoszący trudy kampanii wojennych, nieuchylający się od licznych obowiązków, jako rozrywkę przedkładający polowania nad zabawy dworskie⁷². Dlatego śmierć Batorego była nie tylko dla poddanych polsko-litewskich, ale też części współpracowników króla dużym zaskoczeniem. Świadectwem tego są właśnie pierwsze, znane reakcje na śmierć władcy. Sekretarz królewski Reinhold Heidenstein wieść o zgonie monarchy porównał do pioruna, który uderzył w Rzeczpospolitą i wywołał trwogę wśród poddanych⁷³. Żona władcy, Anna Jagiellonka, wedle doniesienia kamery śląskiej do cesarza Rudolfa II, na wieść o śmierci męża „niechcąc temu wierzyć, spiesznie dwóch lekarzy i dwóch podkomorzych wyprawiła do Grodna”⁷⁴. W parę dni po śmierci Batoregoznaczono senatorów do czuwania przy ciele

⁷¹ S. Szpilczyński, *Sprzeczności renesansowej medycyny w świetle polemiki Simuniusza z Buccellą po zgonie króla Stefana Batorego*, „Archiwum Historii Medycyny” 40, 1977, nr 3, s. 291–297.

⁷² S. Orzelski, *Bezkrólewia ksiąg ośmioro czyli Dzieje Polski od zgonu Zygmunta Augusta r. 1572 aż do r. 1576*, t. 3; przeł. z rękopismu Cesarskiej Publicznej Biblioteki, przyp. i życiorysem uzup. W. Spasowicz, Petersburg 1856, s. 195.

⁷³ R. Heidenstein, *Dzieje Polski od śmierci Zygmunta Augusta do roku 1594: ksiąg XII*, przekł. M. Gliszczyński, wyd. i oprac. J. Byliński i W. Kaczorowski, Opole 2015, s. 509.

⁷⁴ *Wiadomości do dziejów polskich...*, s. 208–209.

królewskim i częściowo zapłacono za służbę dworzanom, co ze względu na peryferyjność grodzieńskiego ośrodka było źródłem pewnych problemów⁷⁵.

Dla próby znalezienia odpowiedzi na pytania, jak wyglądały ostatnie dni życia monarchy, kiedy stan króla uległ znacznemu pogorszeniu, które objawy chorobowe zauważyli lekarze i jakie podano Batoremu medykamenty, istotna będzie analiza dokumentu „Śmierć Stefana Jegomości króla polskiego w Grodnie 12 Decembra Anno Domini 1586” (znany też pod nazwą: „Prawdziwa sprawa o chorobie i śmierci nieboszczyka Stefana Batorego króla polskiego”). Umieszczone w nim informacje pozwoliły odtworzyć swoiste „śmiertelne itinerarium” władcy. Tekst powstał tuż po zgonie Batorego w 1586 r., a jego autorem jest najprawdopodobniej jeden z królewskich medyków - Jakub Gosławski. Zachowane kopie znajdują się w Archiwum Głównym Akt Dawnych w Warszawie oraz w Bibliotece Czartoryskich w Krakowie⁷⁶.

Sam tekst budzi wiele pytań i wątpliwości. Oryginał tego dokumentu nie jest znany, a zachowane odpisy różnią się w niektórych szczegółach. Dziewiętnastowieczne edycje źródła niewolne są od rozbieżności czy opuszczeń, co dotyczy w szczególności publikacji Edwarda Raczyńskiego z 1830 r.⁷⁷ Pominięcie istotnych partii tekstu (związanych np. z opisem wyglądu nerek władcy) pozwala przypuszczać, że wydawca mógł posłużyć się innym, zaginionym dzisiaj rękopisem, jako podstawą wydania. Jeśli natomiast spojrzeć na znane obecnie rękopisy stanowiące kopię oryginalnego dokumentu, to należy stwierdzić, iż opis narządów Batorego jest w wielu miejscach lakoniczny, skrócony, mało szczegółowy. Nasuwa to wątpliwość, czy możemy mówić o rzeczywistym protokole sekcji zwłok króla (lub choćby kopii jego fragmentu), czy jedynie o skróconym opisie przygotowywania zwłok do balsamowania i zabezpieczenia ich do czasu pogrzebu? Sam autor dokumentu, Jakub Gosławski, stwierdził wszakże, że ciało władcy otworzono po dwóch dniach od śmierci z powodu „iż się był [król]

⁷⁵ БPAN Кóрник, rkps. 1537, Porządek dworny przy cieie nieboszczyka Króla Pana naszego przez mnie Albrychta Radziwiłła, marszałka najwyższego Wielkiego Księstwa Litewskiego, za rozkazaniem Ich M[ilości]ci Panów Rad przy cieie na ten czas będących w Grodnie roku 1586 18 Decembris uczyniony, k. 75–79v; Центральний державний історичний архів України, Київ, Ф. 1, оп. 1, nr 2, Obligacyja Ich M[ilości]ci Panów urzędników, dworzan, sekretarzów, jurgieltników, komorników i wszystkiego dworu uczyniona Ich M[ilościom] Panom Radom koronnym i Wielkiego Księstwa Litewskiego po śmierci Stefana, Króla Jego M[ilości]ci w Grodnie przy zapłacie zasłużonych pieniędzy dnia XV Decembr[is] MDLXXXVI, k. 226-226v.

⁷⁶ Przy analizie wykorzystano najnowsze, opatrzone komentarzem wydanie: A. Pawłowska-Kubik, *op. cit.*, s. 137–153.

⁷⁷ *Prawdziwa sprawa o chorobie i śmierci króla Stefana*, w: *Pamiętniki do historii Stefana króla polskiego*, wyd. E. Raczyński, Warszawa 1830, s. 143–149.

barzo nadął”, a balwierze „wyjmowali wnętrzości jego i Bucella im pomagał”⁷⁸, co wskazywałoby na drugoplanową rolę medyków w trakcie opisywanych czynności. Fakt, że ponad 90% treści dokumentu nie dotyczy oględzin ciała Batorego, a opisu pogarszającego się w pierwszych dniach grudnia 1586 r. stanu zdrowia władcy, umiejscawia „Śmierć Stefana Jegomości...” bliżej swobodnej relacji z ostatnich chwil życia króla niż typowego opisu egzenteracji przeprowadzonej w epoce nowożytnej. Choć trudno mówić o istnieniu i funkcjonowaniu jednolitego, wzorcowego protokołu egzenteracji w tym czasie, to za standardowy przyjmujemy tekst zawierający czas i miejsce wykonania czynności sekcyjnych, opis narządów wewnętrznych i nazwiska osób uczestniczących w egzenteracji⁷⁹.

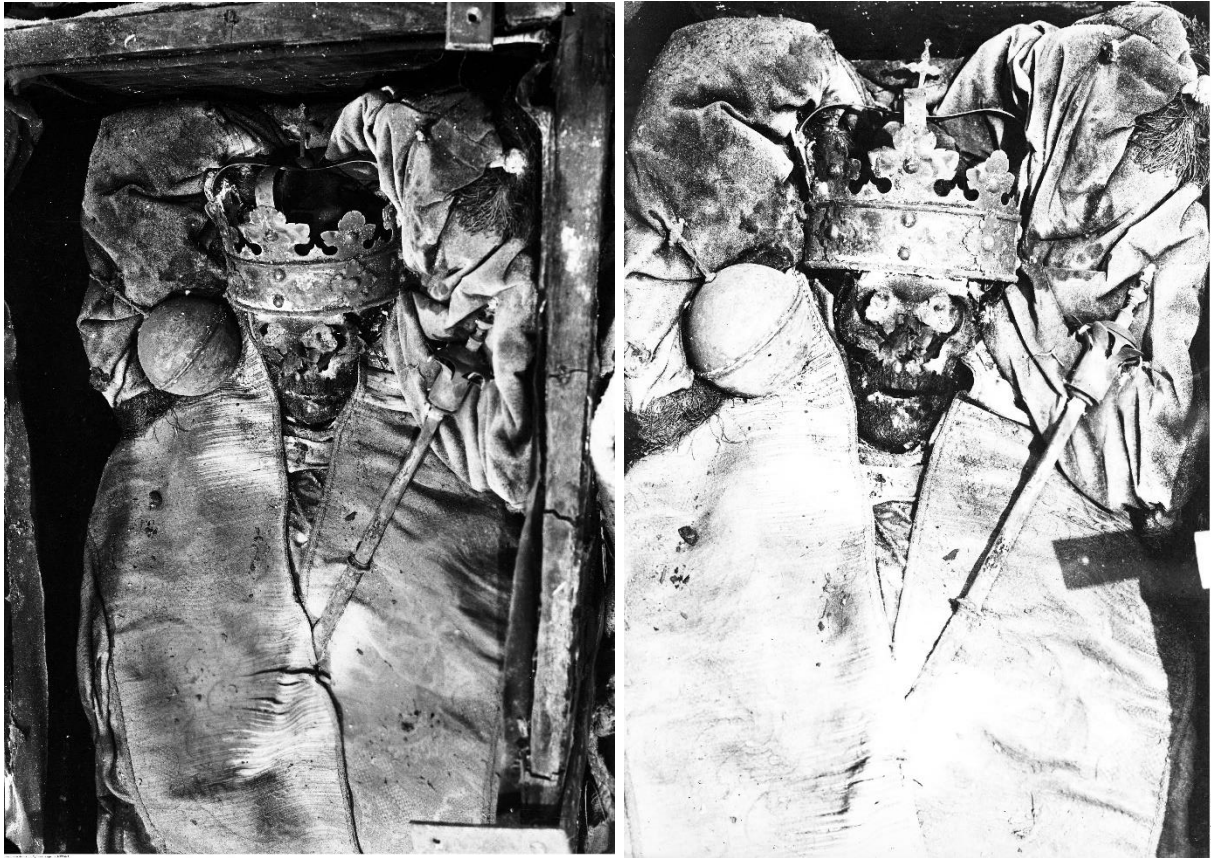
W odniesieniu do tych założeń, „Śmierć Stefana Jegomości...” nie wymienia wszystkich uczestników oględzin zwłok Batorego, ich nazwiska poznajemy dopiero dzięki pismom polemicznym Simoniusa i Bucelli. Ten drugi podał, że przy otwarciu zwłok Batorego obecni byli on, lekarz Jakub Gosławski, chirurg Wilhelm Lucemberger [Lucenberger], królewski farmaceuta Angelus [Angelo Caborti], organista

Franciscus Maffo [Maffoni, Maphon], a sekcji dopełnił chirurg królewski Jan Zigulitz (w źródłach pojawiają się wariacje jego nazwiska: Zigulic, Suglocz)⁸⁰. Natomiast opis narządów wewnętrznych władcy jest lakoniczny i liczy dosłownie parę linijek tekstu. Wszystkie narządy uznano za zdrowe, odnotowano obecność dwóch kamieni: jednego w pęcherzyku żółciowym drugiego w pęcherzu moczowym. W trakcie oględzin pominięto badanie głowy. Tym, na co należy jednak zwrócić uwagę, jest szczególny opis nerek króla. Wedle sporządzającego protokół przypominały one nerki wołowe. Czy określenie „nadzwyczaj” dotyczyło jednak ich kształtu, czy wielkości, a może jednego i drugiego? Jak rozumieć określenie „garkowate” użyte w jednym z rękopisów? Słowa tego nie odnotowuje *Słownik polszczyzny XVI wieku*, wydaje się jednak, że prawdopodobnie mamy do czynienia z literówką i chodzi o słowo „garbowate” – czyli pofałdowane, mające nierówną powierzchnię, więc właśnie „górkowate” – jak opisano je w drugim rękopisie. I jak wreszcie interpretować całość opisu nerek: były zdrowe czy jednak patologicznie zmienione? Na ten fragment dokumentu późniejsi badacze będą zwracać szczególną uwagę.

⁷⁸ A. Pawłowska-Kubik, *op. cit.*, s. 148.

⁷⁹ Por.: AGAD, Zbiór z Muzeum Narodowego, sygn. 320, Kopia protokołu z autopsji Jana III Sobieskiego, s. 2–5.

⁸⁰ M. Buccela, *Refutatio scripti Simonis Simonii...*, s. 105.

Il. 4: Szczątki Stefana Batorego sfotografowane w 1930 roku podczas otwarcia trumny w celu jej konserwacji.
Źródło:

https://www.szukajwarchiwach.gov.pl/jednostka/jednostka/5931528/obiekty/348125#opis_obiektu; https://www.szukajwarchiwach.gov.pl/jednostka/-/jednostka/5931528/obiekty/307049#opis_obiektu

Opis (a w przypadku uczestniczącego w sekcji Bucelli także ogląd) narządów władcy dokonany po jego śmierci nie przyniósł medykom królewskim ostatecznego rozstrzygnięcia co do przyczyny zgonu Batorego. Konflikt, który jeszcze za życia króla przybierał formę nieporozumień i sporów, sprzecznych diagnoz i zalecanych terapii, ostatecznie przekształcił się w paroletnią polemikę, w trakcie której Bucella i Simonius próbowali piórem dowieść swoich racji⁸¹. Obronie własnej wiarygodności zawodowej towarzyszyła bezpardonowa walka, której celem nie było jedynie udowodnienie trafności swojego rozpoznania i zaleceń względem kuracji Batorego, lecz także dyskredytacja, a wręcz ośmieszenie adwersarza. Wśród oskarżeń

⁸¹ *O śmierci króla Stefana list od sekretarza J.K.M. Jerzego Chiakor do J.W. Wolganga Kowackiego, kanclerza xięst. siedmiogrodzkiego, Grodno 19 XII 1586*, w: *Zbiory pamiątek historycznych...*, s. 442–450 oraz dzieła wymienione w przyp. 1.

o kłamstwo, niewiedzę i nieprawidłowe leczenie monarchy pojawiło się także podejrzenie o otruciu króla przez Bucellę⁸².

Polemika medyków stanowi istotny materiał do analizy także w kontekście zmian, jakie następowały w kształceniu medyków, praktyce lekarskiej i podejściu do chorego. Brak porozumienia w sprawie tego, jak leczyć króla, był bowiem wypadkową odmiennego podejścia do nauki lekarskiej i akceptacji lub też negacji nowych idei i teorii, które się w niej pojawiły⁸³. Kolejną kwestią, która pozwala zrozumieć rozmach prowadzonej polemiki jest sytuacja wyjściowa po śmierci króla, w której znaleźli się obaj lekarze. Wszystko wskazuje na to, że w momencie pogorszenia się stanu zdrowia monarchy, Simonius i Bucella zostali zobowiązani do nieudzielania żadnych informacji osobom spoza kręgu najbardziej zaufanych dworzan Batorego. Lew Sapieha w liście do Krzysztofa Radziwiłła wprost pisał, że pozostałym przebywającym na dworze urzędnikom zabroniono bywać u króla, choć kilkakrotnie dopraszali się o widzenie z monarchą. O możliwości bezpośredniego kontaktu z królem decydować miał wspomniany już Ferenc Wesselini, szara eminencja na dworze Batorego. Informacji o stanie zdrowia Batorego medycy udzielili Sapieże i pozostałym dopiero tuż przed śmiercią króla. Po zgonie władcy Simonius zaczął rozpowiadać, że lekarzom zabroniono pod groźbą utraty życia informować o rzeczywistym stanie monarchy i pilnowano ich, by nie kontaktowali się z nikim innym spoza najściślejszego kręgu dworzan⁸⁴. Gorączkowa reakcja Simoniusa, jeszcze przed pojawieniem się oskarżeń czy wątpliwości, jest symptomatyczna. Okazało się, że do posądzeń o błąd w sztuce lekarskiej dołączyć może także nieudzielenie kluczowych informacji o stanie zdrowia króla. Stąd prowadzona polemika nie była zatem tylko pojedynkiem między dwoma medykami, reprezentującymi odrębne podejście do praktyki lekarskiej, ale także walką o zawodową przyszłość, gdzie zarówno Simonius i Bucella starali się udowodnić, że ze swoich obowiązków wywiązali się bez zarzutu.

Omawiając charakter polemiki Bucelli i Simoniusa na koniec należy dodać, iż obu medykom zależało na przebicciu się z własną wersją wydarzeń do opinii publicznej. Simonius

⁸² Szerzej na ten temat: L. Szczucki, *U źródeł legendy o otruciu Stefana Batorego*, w: *Kultura staropolska – kultura europejska. Prace ofiarowane Januszowi Tazbirowi w siedemdziesiątą rocznicę urodzin*, red. S. Bylina et al. Warszawa 1997, s. 297–303.

⁸³ S. Szpilczyński, *op. cit.*, s. 291–296.

⁸⁴ *Lew Sapieha do Krzysztofa Radziwiłła, Grodno 22 XII 1586 r.*, w: *Archiwum Domu Radziwiłłów...*, s. 184–186. O stanowczym zakazie informowania kogokolwiek o nocnym upadku i utracie przytomności, który wydał Batory, wspominał także Bucella; *O śmierci króla Stefana list od sekretarza J.K.M. Jerzego Chiakor do J.W. Wolganga Kowackiego, kanclerza xięst. siedmiogrodzkiego, Grodno 19 XII 1586 r.*, w: *Zbiory pamiątek historycznych...*, s. 443–444.

o wiele gorzej niż adwersarz orientował się w problemach zdrowotnych monarchy, stąd w pismach przedstawiał siebie jako wybitnego znawcę wszelkich schorzeń króla, nawet tych, z którymi Batory zmagał się jeszcze przed objęciem przez niego posady medyka królewskiego.

Z drugiej strony pewne wygadanie i łatwość w przekonywaniu innych do swoich argumentów sprawiła, że w pierwszych tygodniach po zgonie króla to właśnie przyczyna śmierci podana przez Simoniusa (omdlenie astmatyczne z gorączką) wybrzmiała na europejskich dworach jako oficjalna diagnoza⁸⁵. Ukuty przez Simoniusa termin pojawił się obok informacji o zgonie króla zarówno w oficjalnym liście podkanclerzego koronnego i biskupa przemyskiego Wojciecha Baranowskiego do nadradców pruskich⁸⁶, jak i w anonimowej relacji dotyczącej choroby i śmierci Batorego⁸⁷ oraz „Prawdziwej sprawie...”⁸⁸. Nietrudno więc domyślić się, że Bucella, który obstawał przy tym, że Batory zmarł na padaczkę, będąc ze swoją teorią niejako poza oficjalnym obiegiem, tym bardziej starał się wykazać wszelkie błędy metodologiczne i praktyczne popełnione, jego zdaniem, przez Simoniusa.

Odmienne diagnozy spowodowały, że w pismach polemicznych Bucella i Simonius akcentowali różne królewskie niedomagania, towarzyszące władcy na przestrzeni lat⁸⁹. Simonius starał się przedstawić Batorego jako chorującego od dawna. Dość szczegółowo opisywał stan zdrowia władcy jeszcze w czasie pobytu w Siedmiogrodzie, podkreślając występowanie ataków kataleptycznych połączonych ze śpiączką. Uważał, że przyczyną problemów zdrowotnych był umieszczony na prawej nodze jątrznik oraz spore owrzodzenie. Inne wymienione nawracające dolegliwości to gorączka, utykanie, problemy ze snem, duszność, skąpomocz, zatwardzenia i bóle brzucha. Ponadto medyk uznał, że król prowadził niezdrowy tryb życia. Wedle słów Simoniusa, na przełomie listopada i grudnia 1586 r. Batory przeziębził się, co spowodowało pogorszenie się stanu jego zdrowia.

⁸⁵ Oczywiście, jak to w przypadku nagłej śmierci, krążyły także rozmaite hipotezy dotyczące królewskiego zgonu, np. wiążące śmierć króla z owrzodzeniem na nodze: G. Masi, *I rapporti tra il Granducato di Toscana e il Principato di Transilvania (1540–1699)*, rozprawa doktorska, Università Ca’Foscari Venezia 2013, s. 36; dostępna on-line: <<http://dspace.unive.it/bitstream/handle/10579/4634/Tesi%20%28def.%29.pdf?sequence=1>> [dostęp: 24.08.2020].

⁸⁶ Geheimes Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz, Berlin-Dahlem [dalej: GStAPK], Herzogliches Briefarchiv [dalej: HBA], B2, nr 407, Wojciech Baranowski do nadradców pruskich, Grodno 21 XII 1586, [brak paginacji].

⁸⁷ GStAPK, HBA, H, nr 832, Bericht über Krankheit, Tod etc. des Königs Stefan von Polen 1586, k. 1–3v.

⁸⁸ A. Pawłowska-Kubik, *op. cit.*, s. 149.

⁸⁹ Dolegliwości i schorzenia przytoczono na podstawie szczegółowego zestawienia informacji z pism Bucelli i Simoniusa, które opracował Franciszek Giedroyć; F. Giedroyć, *op. cit. passim*.

Wbrew Simoniusowi, Bucella konsekwentnie twierdził, że Batory był w dobrej kondycji, z chęcią oddawał się aktywnościom fizycznym, jadł i pił stosownie do swojej budowy. Medyk podkreślał, że wymienione przez adwersarza dolegliwości albo w ogóle nie towarzyszyły królowi, albo były znacznie słabsze, niż w opisie Simoniusa. Zaznaczał, że Simonius dość późno dołączył do grona królewskich lekarzy i nie miał pełnej wiedzy o stanie władcy, w szczególności zaś o jego problemach zdrowotnych jeszcze z czasu pobytu w Siedmiogrodzie. Bronił założenia jątrznika, uznając ten zabieg medyczny za niezbędny dla dobrej kondycji monarchy. Sprzeciwiał się opinii Simoniusa co do ataków kataleptycznych, duszności, zatwardzenia i skąpomoczu, zwracał natomiast uwagę na dziedziczność podagry w rodzie Batorych i rzekomą podatność władcy na padaczkę. Cała opieka nad monarchą sprowadzała się, zdaniem Bucelli, właśnie do zapobiegania wystąpieniu padaczki, czemu miało służyć podawanie driakwi, środków przeczyszczających i nacierania całego ciała.

Jeśli próbować wyłonić zwycięzcę tego polemicznego starcia dwóch królewskich medyków, to pomimo gorszej wyjściowo sytuacji, był nim Bucella. Simonius wyjechał z Polski, przez pewien czas praktykował na Morawach, a dalsze informacje o nim występują w źródłach sporadycznie. Nie rozwinął swojej kariery medyka oraz nie przypadły mu w udziale żadne zaszczyty czy wyróżnienia⁹⁰. W przeciwieństwie do losów Simoniusa, kariera Bucelli nadal rozwijała się, o czym świadczy powołanie go na stanowisko pierwszego medyka królewskiego przez Zygmunta III oraz otrzymanie indygenatu w 1589 r.⁹¹ Co interesujące, w nominacji na służbę u nowego króla podkreślono nieobecność medyka w trakcie śmiertelnej choroby Stefana Batorego⁹². Informacja ta wydaje się usprawiedliwiać, dlaczego Bucella nie udzielił władcy skutecznej pomocy i wskazuje na żywe jeszcze w tym czasie wątpliwości, co do właściwego postępowania medyków królewskich. Warto jeszcze wspomnieć, że w późniejszych syntezach historycznych pokutowała wersja, że śmierci Batorego winny był Simonius: „Szymon Simonius Stefana Batorego króla lecząc winem starem w gorączce, i krwi puszczeniem [to oczywiście błąd, Simonius sprzeciwiał się wykonaniu tego zabiegu u władcy – aut.] w grób wpędził”⁹³.

By w sposób przejrzysty i czytelny przedstawić ostatnie dni życia Batorego, dane zawarte w dokumencie „Śmierć Stefana Jegomości...” oraz w pismach królewskich medyków

⁹⁰ L. Szczucki, *Simoni (Simonius)...*, s. 531.

⁹¹ AGAD, Metryka Koronna [dalej: MK], sygn. 134, k. 312v–313; K. Lepszy, *op. cit.*, s. 75.

⁹² AGAD, MK, sygn. 134, k. 313.

⁹³ F. Siarczyński, *Obraz wieku panowania Zygmunta III, króla polskiego i szwedzkiego*, t. 1, Poznań 1843, s. 170–171.

ujęto w formę tabeli. Zestawienie charakteryzuje ogólny stan zdrowia króla w danym dniu, dolegliwości odczuwane przez monarchę oraz zalecenia lekarskie. Swego czasu podobną tabelę zamieścił w swoim artykule Tadeusz Pragłowski⁹⁴. Nie zawierała jednak ona grupy istotnych danych, mianowicie zaleceń lekarskich co do spożywania bądź wykluczenia pewnych pokarmów i napojów oraz podanych królowi leków. Te informacje, umieszczone poniżej, pozwalają przeanalizować, pod kątem jakiej choroby, schorzenia, medycy leczyli króla oraz czy zalecenia te były spójne i racjonalne wedle stanu ówczesnej wiedzy medycznej.

Wiadomości zaczerpnięte z rękopisu „Śmierć Stefana Jegomości...” wpisano w tabelę zwykłą czcionką, kursywą zaznaczono informacje przekazane przez Simoniusa, zaś podkreśleniem te, które pochodzą od Bucelli.

Dzień	Ogólny stan króla	Dolegliwości	Zalecenia/podane leki i płyny
2 grudnia, wtorek	Bardzo dobry.	<i>Zatrzymanie wypływu wydzieliny z jątrznika.</i>	
3 grudnia, środa	Dobry.	<i>Uczucie ścisnienia w piersi w czasie polowania i duszność, lekka gorączka.</i>	<i>Rozcieranie ciała, zakaz przyjmowania pokarmów.</i>
5 grudnia, piątek	Dobry.	<i>Uczucie ścisnienia w piersi w i duszność.</i>	
6 grudnia, sobota	Dobry.	<i>Lekkie zaparcie/<u>brak zaparcia.</u></i>	<i>Król odmawia przyjęcia leku.</i>
7 grudnia, niedziela	Pogorszenie się stanu zdrowia.	Brak apetytu, bezsenność, <u>ociężałość</u> , <u>ból głowy</u> , niepokój, uczucie kłusania przez pchły i „gorącości” w głowie. <i>Napad duszności po wizycie w kościele.</i> Utrata przytomności w nocy, zranienie nogi i twarzy w wyniku upadku, <i>lekka gorączka.</i>	Nacieranie rąk i nóg króla ciepłymi chustami. Zamість kolacji król zjadł drobiankę na chlebie, winie i cukrze/ <u>król nie jadł kolacji.</u> <i>Spożył brzoskwinie smażone w cukrze i śliwki/<u>nie spożył ww. produktów.</u> <u>Wypił dwa kielichy starego wina/tylko skosztował wina.</u> <u>Ranę po upadku opatrzone z użyciem mieszaniny białek jaja i mirry.</u></i>

⁹⁴ T. Pragłowski, *op. cit.*, s. 150–151.

8 grudnia, poniedziałek	Lepszy niż dzień wcześniej	Brak apetytu. <i>Zmiany w tętnie i moczu, w nocy bładość, ciężki oddech, szybkie i nierówne tętno, gorączka.</i> <u>Czerwoność twarzy, nabrzmienie i napętnienie krwią żył łącznicy oczu.</u>	Simonius podaje królowi manę, <u>cielecinę i potrawkę z kapłona.</u> Król pił wino, <u>wino zmieszane z wodą i wodę z cynamonem.</u> <i>Na zranioną nogę zaaplikowano świeży opatrunek z olejku rózanego, podanie leku łagodzącego.</i> <i>Zalecenie zastosowania łagodnej diety i picia łżejszego niż zazwyczaj wina.</i>
9 grudnia, wtorek	Pogorszenie w godzinach wieczornych	Gorączka, uczucie wyziębienia, <u>wieczorem rozdrażnienie.</u> <i>W ciągu dnia król narzekał na serce.</i> <u>W ciągu dnia król narzekał na głowę.</u> Wieczorem utrata przytomności <u>połączona z drgawkami</u> , a potem <u>uczucie gorąca, ból głowy, duszność,</u> problemy z oddychaniem, niepokój po ataku.	Zażycie konfektu z kwiatów brzoskwińowych (powidła). Król pił wino z wodą/ <u>wino i wódkę cynamonową/wodę cynamonową.</u> <u>W trakcie obiadu dopisywał mu apetyt.</u> <u>Zmiana opatrunku na zranionej nodze.</u> W momencie ataku nacieranie głowy, ciągnięcie za uszy, <u>włosy,</u> <u>nos</u> , palce u rąk i nóg. Po ataku <u>nacieranie gorącym płótnem</u> i postawienie baniek na słabiznach ⁹⁵ .
10 grudnia, środa	Bez zmian, kolejne pogorszenie w godzinach wieczornych.	Wypróżnienia po śniadaniu, brak apetytu, uczucie pragnienia przy jednoczesnym wstręcie do wody.	Podanie władcy pigułek z ekstraktem z ciemnicy czarnej na wodzie konwaliowej.

⁹⁵ Słabizna – boczna część brzucha między żebrami a biodrem.

		<p><u>W ciągu dnia król był spokojny, nie miał gorączki, skarżył się jedynie na pragnienie.</u></p> <p><u>Mocz ciemny (Bucella twierdzi, że od zażytego lekarstwa).</u></p> <p>Wieczorem/<u>w nocy</u> kolejny atak – utrata przytomności i duszność, uczucie „wstępowania” czegoś w głowę po lewej stronie.</p> <p><i>W trakcie napadu oziębienie kończyn, zimny pot na czole i skroniach, bladeść twarzy, rzadkie i niewyraźne tętno, lecz brak drgawek.</i></p> <p><u>Silne drgawki w trakcie napadu, brak duszności po napadzie.</u></p>	<p><i>Król nie wypił całego lekarstwa.</i></p> <p><u>Zalecenie odwaru z szaławii, król odmawia i pije wino.</u></p> <p>Lekarze pozwalają na trochę wina rozcieńzonego z wodą (król nie słucha zaleceń i pije czyste wino).</p> <p><i>W trakcie napadu zamoczenie rąk króla w zimnej wodzie i skropienie twarzy, potrząsanie głową władcy, pojenie wodą cynamonową.</i></p> <p><u>W trakcie napadu ciągnięcie za palce, szczypanie, targanie, zaprzecza użyciu wody. Rozcieranie karku, rąk i nóg.</u></p>
11 grudnia, czwartek	Jak wyżej	<p>Brak apetytu, uczucie pragnienia, w nocy kolejny atak – utrata przytomności i duszność.</p> <p><i>Wstrzymanie moczu i potu, wzdęcie brzucha.</i></p> <p><u>Napad w nocy z małymi drgawkami, później niewielka duszność, brak gorączki.</u></p> <p><u>Mocz ciemny.</u></p>	<p>Podanie castoreum i wody z odwarem hyzopu <u>z paroma kroplami oleju siarkowego.</u></p> <p>Postawienie baniek, <u>wyciągnięcie 8 uncji (ok. 237 ml) krwi, podanie proszku z bezoaru i kopyta łosiowego.</u></p> <p><u>Podanie odwaru z szaławii, z sokiem cytrynowym, odwaru z hyzopu, i anyżku, wody z różanymi powidłami.</u></p> <p>Lekarze zabraniają pić wino.</p> <p>Król pił wodę z konfektem różanym, wodę z rozmoczonym w niej chlebem, jadł jajka.</p>
12 grudnia, piątek	Pogorszenie się stanu zdrowia	<p>Brak apetytu, mdłości, uczucie osłabienia, kolejny atak i zgon.</p>	<p>Po ataku w nocy (11/12 grudnia) podano pigułki z</p>

		<p><i>Znaczne osłabienie, stan władcy pogorszył się po południu, skarżył się na brak sił.</i></p> <p><u>Król nie narzekał na brak sił. Po śniadaniu miał wzrok zmacony, twarz czerwoną i smutną, nierówne tętno, odczuwał pragnienie.</u></p> <p><u>Po napadzie król odzyskał przytomność, ciężko oddychał, kolejny napad i zgon.</u></p>	<p><u>ekstraktem z ciemnicy czarnej.</u></p> <p>Lekarze pozwalają na trochę wina rozcieńczonego z wodą.</p> <p>Król jadł mało/ <u>umiarkowanie.</u></p> <p><u>Rozcieranie ciała po pierwszym napadzie.</u></p>
--	--	---	--

W świetle źródeł pierwsze symptomy choroby w postaci duszności pojawiły się na początku grudnia, w czasie polowania, ale szybko ustąpiły i król nie zrezygnował z wypadów w późniejszych dniach. Pogorszenie się stanu zdrowia monarchy nastąpiło 7 grudnia, kiedy to król stracił przytomność. W następnych dniach władca nie miał apetytu, czuł ogólną słabość i cierpiał na problemy z oddychaniem. Napady choroby nasilały się wieczorami i były połączone z utratą przytomności. Objawom opisanym 8 grudnia przez Simoniusa Bucella zaprzeczał, mówiąc, że Simoniusa wówczas u władcy w nocy nie było. W tym dniu medycy naradzili się co do charakteru choroby króla i planowanej kuracji, nie osiągnęli jednak porozumienia (Simonius bagatelizował stan władcy, Bucella wręcz przeciwnie, dodatkowo zalecał upust krwi i chciał zakazać Batoremu używania wina i przypraw). Następnie lekarze spierali się o to, co król spożył i w jakiej ilości i o to, czy powinien pić wino. Medycy podali sprzeczne informacje, co do dolegliwości zgłaszanych przez władcę 9 grudnia. Jednocześnie im bliżej śmierci Batorego, tym większe różnice zdań można zauważyć się w pismach Simoniusa i Bucelli. Dotyczą one nie tylko zastosowanej terapii (owo zastosowanie zimnej wody 10 grudnia), ale także charakteru napadów króla (kwestia napadu z drgawkami/bez drgawek jest tutaj istotna, bo stanie się jedną z przesłanek do rozpoznania przyczyn śmierci władcy przez lekarzy w późniejszym czasie).

Batory niechętnie odnosił się do zaleceń medyków zabraniających mu picia wina, a leki przyjmował jedynie w postaci, która neutralizowała smak medykamentów. Warto przeanalizować, jakiej kuracji został poddany władca w ostatnich dniach życia. Opatrzanie rany, której król doznał w wyniku nocnego upadku, uznać należy za standardowe. Zastosowane do przygotowania medykamentu produkty – białko jaja, mirra, olejek różany, to typowe używane wówczas w podobnych sytuacjach składniki. Pierwszą substancją określoną w źródłach z nazwy, którą zaaplikowano Batoremu, była manna. Simonius podając ją władcy,

chciał osiągnąć działanie przeczyszczające⁹⁶, jednak Bucella podważył zasadność tej kuracji, uznając ten środek za zdecydowanie zbyt słaby. Właściwa terapia rozpoczęła się wraz z przybyciem drugiego królewskiego medyka. Batoremu dwukrotnie postawiono bańki, których lokalizacja, wedle ówczesnego stanu wiedzy, związana była z konkretnymi schorzeniami. O ile nie wiadomo, jaki rodzaj baniek postawiono 9 grudnia, to dwa dni później, z uwagi na wzmiankę o ściągnięciu krwi, były to zapewne bańki siekane (cięte). Ich umiejscowienie (łopatki, goleń) wskazuje, że medycy chcieli uzyskać efekt oczyszczenia krwi i uśmierzenia uczucia ciężkości i bolesności klatki piersiowej⁹⁷.

Właściwą farmakoterapię wdrożono dopiero 10 grudnia. Tego dnia podano królowi pigułki z ekstraktem z ciemnicy czarnej⁹⁸ na wodzie konwaliowej. Za podaniem tego medykamentu opowiadał się przede wszystkim Bucella, uznając, że w terapii należy zastosować środek przeczyszczający o silniejszym niż manna działaniu. Spodziewany efekt został osiągnięty, pomimo podania władcy minimalnej dawki⁹⁹, co znów było zapewne efektem pewnej zachowawczości w terapii wynikającej z nieporozumień między lekarzami. Rozcieńczenie leku w wodzie konwaliowej też nie było przypadkowe: *lilum convalium* uznawano za pomocną w przypadku padaczki oraz apopleksji¹⁰⁰.

W kolejnym dniu, 11 grudnia, władcy podano *castoreum* czyli tzw. strój bobrowy – wydzielinę z gruczołów skórnych bobra, stosowaną w czasach nowożytnych jako panaceum. *Castorerum* podawano m.in. w przypadłościach dotyczących głowy, jak ociążałość, zawroty, a także przeciw apopleksji, paraliżowi i padaczce, choć Marcin Siennik podaje także zastosowanie stroju bobrowego w chorobach płuc¹⁰¹. Podobnie jak w przypadku *castoreum*, także podanie wody z hyzopem odpowiadało terapii stosowanej zarówno w rozpoznaniu choroby postawionym przez Bucellę, jak i przez Simoniusa. Hyzop wykorzystywano

⁹⁶ Tak działanie manny opisuje m.in.: Marcin z Urzędowa, *Herbarz polski, to iest o przyrodzeniu zioł y drzew rozmaitych, y innych rzeczy do lekarstw należących, księgi dwoie*, Kraków 1595, s. 447; B. Parr, *The London Medical Dictionary: Including under Distinct Heads Every Branch of Medicine Viz. Anatomy, Physiology, and Pathology, the Practice of Physic and Surgery, Therapeutics and Materia Medica; with whatever Relates to Medicine in Natural Philosophy, Chemistry, and Natural History*, Philadelphia 1819, t. 1, s. 914.

⁹⁷ M. Siennik, *Herbarz to iest, Zioł tutecznych, postronnych, y Zamorskich opisanie*, Kraków 1568, s. 442.

⁹⁸ Ciemnicę czarną stosowano jako środek przeczyszczający oraz w przypadku padaczki; Sz. Syreński (Syreniusz), *Zielnik Herbarzem z ięzyka Łacinskiego zowiąq*, Kraków 1613, s. 1467–1471; Marcin z Urzędowa, *op. cit.*, s. 127–129; M. Siennik, *op. cit.*, s. 57–58.

⁹⁹ B. Parr, *op. cit.*, t. 2, s. 215.

¹⁰⁰ P. J. Biretowski, *Wiadomosc ciekawa kazdemu wielce pozyteczna o skutkach y mocy zboż wszelkich, jarzyn y zioł rożnych*, Supraśl 1774, s. 117; Marcin z Urzędowa, *op. cit.*, s. 190–191; Sz. Syreński (Syreniusz), *op. cit.*, s. 753–754; M. Siennik, *op. cit.*, s. 93–94.

¹⁰¹ Marcin z Urzędowa, *op. cit.*, s. 435–436; M. Siennik, *op. cit.*, s. 282.

w leczeniu dolegliwości piersi i płuc; odwar stosowano m.in. w trudnościach z oddychaniem i dolegliwościach malarycznych, polecany był dla osób starszych z dusznością i „wilgotnością” w płucach, miał działanie przeczyszczające, uznawano go za bardzo pomocny w przypadku wystąpienia apopleksji i epilepsji¹⁰². Batoremu tego dnia dodatkowo podano również bezoar. Kamień ten od czasów średniowiecza cieszył się wielkim poważaniem jako medykament. Będący w rzeczywistości nagromadzeniem niestrawionych przez zwierzę substancji, bezoar uważany był w dawnych czasach za tajemniczy kamień o niemal magicznych właściwościach. Powszechnie uważano, że jest niezawodnym lekiem przeciwko truciznom, jednakże znajdował zastosowanie także jako środek przeciw dolegliwościom żołądkowym, zawrotom głowy, dżumie czy epilepsji¹⁰³. Natomiast podane władcy tego dnia odwary miały za zadanie wzmocnić działanie leków. Zastosowanie dwóch znanych i cenionych medykamentów o charakterze panaceum jednego dnia pozwala przypuszczać, że lekarze, widząc znikomą skuteczność podanych dotąd Batoremu leków, zdecydowali się sięgnąć po środki uznane za silne w działaniu i posiadające szerokie spektrum zastosowań. Działanie takie uznać należy za wyraz bezradności Bucelli i Simoniusa wobec pogarszającego się stanu zdrowia monarchy.

Dokonana analiza wskazuje dość jednoznacznie, że do momentu przyjazdu Bucelli i zorientowania się go w stanie zdrowia Batorego, Simonius nie zdecydował się na podanie królowi żadnych środków o silniejszym działaniu. W zderzeniu z jego własnymi słowami, iż od dawna wiedział, że władca jest chory i długo już nie pożyje oraz zaobserwowaniu pierwszych niepokojących symptomów, działania jego określić należy jako bardzo zachowawcze, pokazujące, że Simonius najwidoczniej nie czuł się na tyle pewny swoich diagnoz czy wiedzy, by wdrożyć zdecydowaną terapię. Zastosowana farmakoterapia była natomiast wynikiem kompromisu między dwoma medykami, z których każdy obstawał przy słuszności swojej diagnozy. Dlatego medykamenty podano Batoremu relatywnie późno i były one prawdopodobnie o wiele słabsze niż przy typowym leczeniu podobnych objawów, co potwierdzają słowa Bucelli: „zgodzili się jednak na dekokt z hyzopu, jako niemogący szkodzić

¹⁰² S. Falimirz, *O ziołach y o mocy gich, o paleniu wodek z zioł, o oleykach przyprawianiu, o rzeczach zamorskich*, Kraków 1534, k. 6v; M. Siennik, *op. cit.*, s. 81; Marcin z Urzędowa, *op. cit.*, s. 172–174; Sz. Syreński (Syreniusz), *op. cit.*, s. 464–467; P. J. Biretowski, *op. cit.*, s. 71–73.

¹⁰³ M. Siennik, *op. cit.*, s. 327; K. Czyżewska, B. Dziurdzik, T. Grabarczyk, A. Jankun, K. Wasylińska, *Wisior opasany taśmami brązowymi z cmentarzyska kultury wielbarskiej i zagadnienie występowanie bezoarów*, „Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Archaeologica” 20, 1996, s. 25–31.

w żadnej chorobie”¹⁰⁴. Dodatkowo środki dobierano tak, by odpowiadały terapii stosowanej w rozpoznaniu dwóch różnych chorób.

Powyższe rozważania pozwalają na sformułowanie paru wniosków. Choć do tej pory wydawało się, że informacji o stanie zdrowia króla pochodzą, poza kwestią owrzodzenia na nodze i założonego jątrznika, niemal wyłącznie z ostatnich dni jego życia, drobiazgowa kwerenda archiwalna pozwoliła ujawnić kilka nieznanych, czy też pomijanych dotąd faktów, dotyczących królewskich niedomagań z lat 70. i 80. Dzięki temu zaobserwować można, że stan zdrowia Batorego pogorszył się po zakończeniu wojny z Moskwą, a duszności i problemy z nogą porównywalne do tych, które władca odczuwał przed śmiercią, pojawiły się już w 1584 roku. W literaturze przedmiotu wiele miejsca poświęcono na charakterystykę zespołu nadwornych medyków Batorego. Niemniej analiza źródeł pozwoliła wykryć pewne nieścisłości odnośnie do czasu pełnienia przez nich obowiązków i otrzymywanej zapłaty. Choroba królewska z całą mocą ujawniła konflikt między głównymi medykami na dworze – Simoniuszem i Bucellą. Miał on przełożenie na sposób leczenia króla, które cechowało się chaotycznością, zachowawczością i brakiem zastosowania zdecydowanych metod czy silnej farmakoterapii. Choć raczej należy wykluczyć, by postępowanie medyków przyczyniło się do śmierci króla, mogło jednak wpłynąć na szybkie pogorszenie się stanu zdrowia monarchy. Natomiast treść dokumentu autorstwa Jakuba Gośławskiego i lakoniczny opis wyglądu i stanu narządów wewnętrznych pozwalają domniemywać, że Batory nie został poddany sekcji, a ciało władcy otworzono jedynie celem zabezpieczenia zwłok do czasu pogrzebu.

Il 5: Sarkofag Stefana Batorego. Jego konserwacja zakończyła się w styczniu 2016 roku. Źródło: fot: PAP/Jacek Bednarczyk

¹⁰⁴ *O śmierci króla Stefana list od sekretarza J.K.M. Jerzego Chiakor do J.W. Wolganga Kowackiego, kanclerza xięst. siedmiogrodzkiego, Grodno 19 XII 1586*, w: *Zbiory pamiątek historycznych...*, s. 447.

Il 6: Nagrobek Stefana Batorego w Kaplicy Mariackiej na Wawelu. Źródło: domena publiczna

Streszczenie

Artykuł opisuje zagadnienia związane z chorobami oraz śmiercią króla Stefana. W oparciu o źródła i dotychczasową literaturę prezentuje dolegliwości zdrowotne Batorego w trakcie jego panowania w Rzeczypospolitej oraz sygnalizuje ich wpływ na samego monarchę i jego najbliższe otoczenie. Wspomina także o przypadłościach władcy jakich doznał jeszcze w Siedmiogrodzie. Dodatkowo scharakteryzowano zespół nadwornych medyków i chirurgów, aby podkreślić związek pomiędzy zdrowiem Batorego a ich rolą na dworze królewskim. Ponadto, w artykule zaprezentowano w szczególności sposób ostatnie dni życia króla Stefana, z dokładnymi informacjami odnośnie dolegliwości oraz lekarstw, jakie mu podawano. Opisano udział dwóch najważniejszych medyków królewskich, Mikołaja Bucelli i Szymona Simoniusa w leczeniu umierającego Batorego, przedstawiając ich diagnozy, a także metody i środki lecznicze. Zwrócono uwagę na konflikt pomiędzy Bucellą i Simoniusem oraz jego wpływ na zastosowaną terapię u konającego władcy.

The State of Health and Circumstances of King Stephen Bathory's Death

Summary

The article describes issues related to the diseases and death of King Stephen Bathory. Based on the sources and literature on the subject, it presents Bathory's health ailments during his reign in the Polish-Lithuanian Commonwealth, and their impact on the king himself and his immediate environment. It also mentions the ruler's afflictions he suffered while still in Transylvania. In addition, the team of court physicians and surgeons is characterised to emphasise the relationship between Bathory's health and their role at the royal court. Moreover, the article presents in detail the last days of King Stephen's life, with comprehensive information on his ailments and the medicines he was administered. The participation of the two most prominent royal medics, Niccolò Bucella and Simon Simonius, in treating the dying Bathory is described, presenting their diagnoses and methods and means of treatment. Attention is paid to the conflict between Bucella and Simonius, and its influence on the therapy applied to the dying ruler.

Słowa kluczowe: Stefan Batory, dolegliwości zdrowotne króla, zgon władcy, medycy Batorego, Mikołaj Bucella, Szymon Simonius, farmakoterapia w XVI wieku

Keywords: Stephen Bathory, king's health problems, death of the ruler, Bathory's medics, Niccolò Bucella, Simon Simonius, 16th-century pharmacotherapy

Bibliografia

ŹRÓDŁA

Rękopiśmienne:

Archiwum Główne Akt Dawnych, Warszawa:

Archiwum Skarbu Koronnego, Rachunki Królewskie, sygn. 253; sygn. 260; sygn. 261; sygn. 268; sygn. 269; sygn. 352; sygn. 369.

Archiwum Radziwiłłów, dział V, sygn. 75, 511.

Metryka Koronna, sygn. 134.

Zbiór z Muzeum Narodowego, sygn. 320.

Центральний державний історичний архів України, Київ:

Реєстри королівщин Великого князівства Литовського і Королівства Польського, заставлених приватним особам за "старими сумами" та інші документи, пов'язані з редукцією королівських маєтків, F. 1, op. 1, nr 2

Geheimes Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz, Berlin-Dahlem:

Herzogliches Briefarchiv, B2, nr 407; H, nr 832.

Polska Akademia Nauk Biblioteka Kórnicka, Kórnik:

Akta z czasów panowania Stefana Batorego króla Polski, rkps. 281.

Kolekcja akt z XVI-XVII w., rkps. 1537.

Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław:

rkps. 3172/III (teki Platera, 1581 r.); rkps. 3176/III (teki Platera, 1585 r.).

Drukowane:

Akta metryki koronnej co ważniejsze z czasów Stefana Batorego 1576–1586, wyd. Adolf Pawiński, Warszawa 1882 („Źródła dziejowe”, t. 11).

Archiwum Domu Radziwiłłów, wyd. August Sokołowski, Kraków 1885 („Scriptores Rerum Polonicarum”, t. 8).

Archiwum Jana Zamoyskiego, kanclerza i hetmana wielkiego koronnego, wyd. Józef Siemieński, t. 2, Warszawa 1909.

Biretowski Paweł Jan, *Wiadomość ciekawa każdemu wielce pożyteczna o skutkach y mocy zboż wszelkich, jarzyn y zioł różnych*, Supraśl 1774.

Bucella Mikołaj, *Confutatio responsi Simonis Simonii Lucensis ad epistolam Georgii Chiakor*, Kraków 1588.

[Bucella Mikołaj], *Epistola gen. d. Georgii Chiakor secretari ungari de morbo et obitu ser. magni Stephani regis*, Kraków 1587.

Bucella Mikołaj, *Refutatio scripti Simonis Simonii [...] cui titulum fecit, d. Stephani primi Polonorum regis [...] Sanitas, vita medica, aegritudo, mors*, Kraków 1588.

Falimirz Stefan, *O ziołach y o moczy gich, o paleniu wodek z zioł, o oleykach przyprawianiu, o rzeczach zamorskich*, Kraków 1534.

Heidenstein Reinhold, *Dzieje Polski od śmierci Zygmunta Augusta do roku 1594: ksiąg XII*, przekł. M Gliszczyński, wyd. i oprac. Janusz Byliński i Włodzimierz Kaczorowski, Opole 2015.

Marcin z Urzędowa, *Herbarz polski, to iest o przyrodzeniu zioł y drzew rozmaitych, y innych rzeczy do lekarstw należących, księgi dwoie*, Kraków 1595.

Orzelski Świętosław, *Bezkrólewia ksiąg ośmioro czyli Dzieje Polski od zgonu Zygmunta Augusta r. 1572 aż do r. 1576*, t. 3; przeł. z rękopismu Cesarskiej Publicznej Biblioteki, przyp. i życiorysem uzup. Włodzimierz Spasowicz, Petersburg 1856.

Pamiętniki do historii Stefana króla polskiego, wyd. Edward Raczyński, Warszawa 1830.

Parr Bartholomew, *The London Medical Dictionary: Including under Distinct Heads Every Branch of Medicine Viz. Anatomy, Physiology, and Pathology, the Practice of Physic and Surgery, Therapeutics and Materia Medica; with whatever Relates to Medicine in Natural Philosophy, Chemistry, and Natural History*, Philadelphia 1819, t. 1 i 2.

Piotrowski Jan, *Dziennik wyprawy Stefana Batorego pod Psków*, wyd. A. Czuczyński, Kraków 1894.

Siennik Marcin, *Herbarz to iest, Ziól tuteicznych, postronnych, y Zamorskich opisanie*, Kraków 1568.

Simonius Simone, *Amadei Curtii [...] Responsum ad Epistolam cuiusdam Georgii Chiakor*, 1587. Simonius Simone, *Appendix Scoparum, quae paulo ante in Nicolaum Bucellam Italum chirurgum antitrinitarum emissae sunt*, Ołomuniec 1590.

Simonius Simone, *D. Stephani primi Polonorum regis [...], sanitas, vita medica, aegritudo, mors*, Nysa 1587.

Simonius Simone, *Responsum ad Refutationem scripti de sanitate [...]*, Ołomuniec 1588.

Simonius Simone, *Scopae quibus verritur Confutatio quam advocati Nicolai Bucellae... emisierunt*, Ołomuniec 1589.

Syreński Szymon (Syreniusz), *Zielnik Herbarzem z ięzyka Łacinskiego zowią*, Kraków 1613.

Wiadomości do dziejów polskich z Archiwum Prowincyi Szląskiej, wyd. August Mosbach, Wrocław 1860.

Zbiory pamiętników historycznych o dawnej Polsce. Z rękopisów, tudzież różnych dzieł w różnych językach o Polsce wydanych oraz z listami oryginalnemi królów i znakomitych ludzi w kraju naszym, wyd. Julian Ursyn Niemcewicz, t. 2, Warszawa 1822.

Zbiór dzieiopisów polskich we czterech tomach zawarty. Tom pierwszy Kronika Marcina Bielskiego, t. 1, Warszawa 1764.

OPRACOWANIA

Borkowska Urszula, *Dynastia Jagiellonów w Polsce*, Warszawa 2011.

Czyżewska Krystyna, Dziurdzik Bogumiła, Grabarczyk Tadeusz, Jankun Andrzej, Wasylikowa Krystyna, *Wisior opasany taśmami brązowymi z cmentarzyska kultury wielbarskiej i zagadnienie występowanie bezoarów*, „Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Archaeologica” 20, 1996, s. 19–32.

Dudziński Witold, *Choroba i śmierć króla Stefana Batorego*, „Wiadomości Lekarskie” 30, 1977, nr 24, s. 1923–1925.

Ferenc Marek, *Dwór Zygmunta Augusta. Organizacja i ludzie*, Oświęcim 2014.

Fuchs Franciszek, *Ustrój dworu królewskiego za Stefana Batorego*, [w:] *Studia historyczne ku czci prof. Wincentego Zakrzewskiego*, Kraków 1908.

Giedroyc Franciszek, *Przyczyna zgonu króla Stefana Batorego*, „Przegląd Historyczny” 2, 1906, nr 1, s. 143–156; nr 2, s. 277–290.

Jankowski Tadeusz, *Śmierć Stefana Batorego w Grodnie*, Grodno 1930.

Kadzik Dominik, *Dwór polski Stefana Batorego. Część II. Spis dworzan i służby dworskiej Stefana Batorego*, Kraków 2018 [maszynopis rozprawy doktorskiej przyg. pod kierunkiem dr. hab. Marka Ferencza, prof. UJ, Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego, sygn. Dokt. 2018/221].

Knot Antoni, *Dwór lekarski Stefana Batorego*, „Archiwum Historii i Filozofii i Medycyny oraz Historii Nauk Przyrodniczych” 8, 1928, nr 2, s. 151–207.

Koźmiński Stanisław, *Słownik lekarzów polskich*, Warszawa 1883.

Kraushar Aleksander, *Czary na dworze Batorego. Kartka z dziejów mistycyzmu w XVI wieku, jako przyczynek do charakterystyki króla Stefana*, Kraków 1888.

Lepszy Kazimierz, *Buccella Mikołaj*, w: *Polski Słownik Biograficzny*, t. 3, Kraków 1937, s. 74–75.

Marchwińska Agnieszka, *Królewskie dwory żon Zygmunta Augusta. Organizacja i składy osobowe*, Toruń 2008.

Marcinkowski Tadeusz, *A New Appraisal of the Death Cause of King Stefan Batory*, „Materia Medica Polona” 23, 1991, nr 3, s. 233–235.

Masi Gianluca, *I rapporti tra il Granducato di Toscana e il Principato di Transilvania (1540–1699)*, rozprawa doktorska, Università Ca’Foscari Venezia 2013, dostępna on-line: <http://dspace.unive.it/bitstream/handle/10579/4634/Tesi%20%28def.%29.pdf?sequence=1> [dostęp: 24.08.2020].

Pawiński Adolf, *Zgon króla*, „Tygodnik Ilustrowany” 8, 1886, nr 206, s. 371–373.

Pawłowska-Kubik Agnieszka, „*Śmierć Stefana Jegomości króla polskiego w Grodnie 12 Decembra Anno Domini 1586 (Prawdziwa sprawa o chorobie i śmierci nieboszczyka Stefana Batorego króla polskiego)*” – źródło do losów Stefana Batorego i historii medycyny, „*Studia Źródłoznawcze*” 56, 2018, s. 137–153.

Pociūtė Dainora, *Eterodossia E Medicina Nella Prima Età Moderna: i „medici ariani” alle corte di Stefano Báthory*, „*Rivista di Storia del Cristianesimo*” 16, 2019, Issue 1, s. 37–61.

Pragłowski Tadeusz, *Choroby i śmierć króla Stefana Batorego w nowym naświetleniu*, „*Archiwum Medycyny Sądowej i Kryminologii*” 18, 1968, nr 1, s. 147–160.

Siarczyński Franciszek, *Obraz wieku panowania Zygmunta III, króla polskiego i szwedzkiego*, t. 1, Poznań 1843.

Skibniewska Józefa, *Dwór królewski Aleksandra Jagiellończyka w latach 1501–1506*, Lublin 2015.

Słownik polszczyzny XVI w., red. Maria Mayenowa, t. 23, Warszawa 1995.

Sołtan Andrzej, *Oczko Wojciech*, w: *Polski Słownik Biograficzny*, t. 23, Wrocław etc. 1978, s. 526–529.

Szczucki Lech, *Simoni (Simonius) Simone*, w: *Polski Słownik Biograficzny*, t. 37, Warszawa–Kraków 1996–1997, s. 529–532.

Szczucki Lech, *U źródeł legendy o otruciu Stefana Batorego*, w: *Kultura staropolska – kultura europejska. Prace ofiarowane Januszowi Tazbirowi w siedemdziesiątą rocznicę urodzin*, red. Stanisław Bylina *et al.*, Warszawa 1997, s. 297–303.

Szpilczyński Stanisław, *Sprzeczności renesansowej medycyny w świetle polemiki Simoniusza z Bucellą po zgonie króla Stefana Batorego*, „Archiwum Historii Medycyny” 40, 1977, nr 3, s. 291–296.

Walter Franciszek, Choroby i zgon króla Stefana Batorego w świetle narady lekarskiej, „Polska Gazeta Lekarska” 13, 1934, nr 32, s. 595–598; nr 33/34, s. 609–610; nr 35, s. 633–636.

Wierzbowski Teodor, *Vincent Laureo*, Warszawa 1887.

Wyrobek Emil, *Jaka była przyczyna tak szybkiej śmierci króla Stefana Batorego*, „Ilustrowany Kurier Codzienny” 16 XII 1929, dod.: „Kurier Literacko-Naukowy”, s. 1–2.

Agnieszka Pawłowska-Kubik, doktor nauk humanistycznych w zakresie historii, absolwentka UMK w Toruniu (historia, filologia polska), pracownik Zakładu Historii i Filozofii Nauk Medycznych Gdańskiego Uniwersytetu Medycznego. Zainteresowania badawcze: dzieje polityczne Rzeczypospolitej ze szczególnym uwzględnieniem konfliktów władców ze szlachtą, medycyna nowożytna a elity państwa polsko-litewskiego, egzenteracje w epoce nowożytnej. Stypendystka Polskiej Misji Historycznej w Würzburgu oraz Fundacji Lanckorońskich, wyróżniona w 2015 roku w konkursie „Skomplikowane i proste” pod patronatem MNiSW. Kontakt: agnieszkapawl@wp.pl

Dominik Kadzik, doktor nauk humanistycznych w zakresie historii, absolwent Uniwersytetu Jagiellońskiego, pracownik Zakładu Historii Polski Nowożytnej Instytutu Historii UJ. Zainteresowania badawcze: panowanie Stefana Batorego w Rzeczypospolitej, dwór królewski w czasach nowożytnych, dzieje szlachty koronnej w XVI wieku. Kontakt: dominik.kadzik@gmail.com